

Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Bilimsel Suistimal: Çarpıtma (Falsification) ve Uydurma (Fabrication) Örnekleri Bağlamında Bir İnceleme

Scientific Misconduct in Studies on the History of Sufism: A Study in the Context of Examples of Falsification and Fabrication

Doç. Dr.

Mahmud Esad ERKAYA

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Sufism, Ankara, Türkiye
mahmud.erkaya@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0003-3981-4688>

ROR ID: <https://ror.org/05mskc574>

Prof. Dr.

Hayri KAPLAN

Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi, Temel İslâm Bilimleri Bölümü, Tasavvuf Anabilim Dalı, Ankara, Türkiye
Ankara Social Sciences University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, Department of Sufism, Ankara, Türkiye

hayri.kaplan@asbu.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-8328-9625>

ROR ID: <https://ror.org/025y36b60>

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: 05 Temmuz/05 July 2022

Kabul Tarihi / Date Accepted: 09 Aralık/04 December 2022

Yayın Tarihi / Date Published: 31 Aralık/31 December 2022

Yayın Dönemi / Publication Period: Aralık/December

DOI: 10.46231/sufiyye.1141109

Etik Beyan

Ethical Statement:

Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur./It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (Mahmud Esad ERKAYA/Hayri KAPLAN).

Lisans Bilgisi

Licence Information:

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicariTüretilmez 4.0 (CC BY-NC 4.0) Uluslararası Lisansı altında lisanslanmıştır. This article is an open access article distributed under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 (CC BY-NC 4.0) International License.

İntihal

Plagiarism:

Bu makale, Turnitin yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir/ This article has been scanned by Turnitin. No plagiarism detected.

Yayıncı

Publisher:

Kalem Eğitim Kültür Akademi Derneği/
Kalem Education Culture Academy
Association

Atıf / Cite as

Erkaya, Mahmud Esad – Kaplan, Hayri. "Tasavvuf Tarihi Araştırmalarında Bilimsel Suistimal: Çarpıtma (Falsification) ve Uydurma (Fabrication) Örnekleri Bağlamında Bir İnceleme". *Sufiyye* 13 (Aralık 2022), 1-38.

Öz

Bilimsel suistimal, diğer disiplinlerde olduğu gibi tasavvuf tarihi araştırmalarında da görülen bir etik ihlal çeşididir. Disiplinsiz araştırma, yinelenen yayınlar, çarpıtma, uydurma ve intihaller ise bu suistimalin bilimsel yayınlarda rastlanan şekilleridir. Makalede, bu etik ihlal çeşitlerinden yalnızca çarpıtma ve uydurma üzerinde tasavvuf tarihi bağlamında durulmuştur. Nitekim tasavvuf tarihi alanında bazı araştırmacıların çalışmalarında açığa çıkan suistimler, diğer disiplinlerde olduğu gibi bu alana dair yapılan araştırmaların da bilimsel güvenilirliğini sorgulamanın gerekliliğini gözler önüne sermektedir. Araştırmacıların kaynaklardaki bilgileri, kendi ideolojilerini savunmak ve hipotezlerini desteklemek kastıyla, yorumlayarak çarpıtmaları yahut kaynakta olmayan cümleleri ve fikirleri ilave ederek delil uydurmaları, tasavvuf tarihi ve tasavvuf bütünlüğü hakkında haksız ithamların yaygınlık kazanmasında etkili olmuştur. Bu bağlamda çalışmada, alanında otorite kabul edilen bir akademisyenin araştırmaları incelenerek *çarpıtma* ve *uydurma* kapsamında değerlendirilebilecek örnekler tespit edilmiş sonrasında bunlardan hareketle tasavvuf araştırmalarındaki bilimsel suistimler değerlendirilmiştir. Bu kapsamda araştırmacıların savundukları fikirleri ilgisiz atıflarla desteklemeye çalışabilecekleri, kaynaklardaki bilgileri şahsî yorumlarla çarpıtabilecekleri, atıfta buldukları bilgileri bağlamlarından çıkarıp keyfî yorumlamaya tabi tutabilecekleri, yaptıkları yanlış tercümeyle metinlerde anlam kaymasına yol açabilecekleri, hipotezlerini destekleyecek kaynaklara işaret edip fikirlerine aykırı olanları görmezden gelebilecekleri ve kavramları terim anlamlarını yok sayarak eleştirebilecekleri anlaşılmıştır. Uydurma kapsamında ise araştırmacıların ilgili kaynakta yer almamasına rağmen alıntı yapmış gibi göstermeleri, kendi kanaatlerini atıfta buldukları kaynağa söyletmeleri, metinlerde yer almayan cümleleri araya ilave etmeleri, tercüme ve okuma hatasıyla metinleri değiştirmeleri, uzun bölümlere karşılıksız atıflar yapmaları, uydurma olması kuvvetle muhtemel olan menkıbeleri kesin bir bilgi olarak sunmaları, metinlerdeki kimliği açık olmayan isimleri kendi fikirlerini destekleyecek şahsiyetlere atfetmeleri, kişisel tahminlerini bilimsel bir veri gibi sunmaları ve eserleri keyfî olarak bazı müelliflere atfetmeleri gibi yollara tevessül etme ihtimallerinin olduğu tespit edilmiştir. Bu çarpıtma ve uydurmaların gerek bilim camiasını gerekse toplumu yanlış yönlendirmeleri itibarıyla etkisi büyük bilimsel usulsüzlükler olduğu anlaşılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Tasavvuf Tarihi, Bilimsel Suistimal, Çarpıtma, Uydurma, Tahrif, Tashih.

Abstract

Scientific misconduct is a type of ethical violation that is seen in sufi history studies as well as in other disciplines. Undisciplined research, duplicate publications, falsification, fabrication and plagiarism are forms of misconduct in scientific research. In the article, only distortion and fabrication, among these ethical violations, are emphasized in the context of the history of Sufism. As a matter of fact, the abuses revealed in the studies of some researchers in the field of Sufi history reveal the necessity of questioning the scientific reliability of researches in this field, as in other disciplines. The researchers' falsification of the information in the sources by interpreting, or fabrication of evidence by adding sentences and ideas that are not in the source, in order to defend their own ideologies and support their hypotheses, have been influential in the popularity of unfair accusations about the history of sufism and sufis. In this context, in this study, the researches of an academician who is accepted as an authority in his field have been examined and examples that could be considered as falsification and fabrication have been determined, and then scientific abuses in Sufi studies have been evaluated based on individual examples. The examples in the book have been reclassified and evaluated under the headings of falsification and fabrication. In this study, within the scope of falsification, it has been seen that the researchers try to show the ideas they defend with irrelevant citations, they cause a semantic shift in the texts with their biased translations, they point to the sources that will support their hypotheses, they ignore the ones that contradict their ideas, and they criticize the concepts by ignoring the meanings of the terms. Within the scope of fabrication, the practices of researchers such as showing them as quoting although they are not included in the relevant source have been identified, changing texts with translation and reading errors, making gratuitous references to long chapters, presenting legends, which are highly likely to be fabrications, substituting personalities who will support their own ideas in place of the anonymous names in the texts, presenting their personal predictions as scientific data and arbitrarily attributing the works to some authors. It is understood that these distortions and fabrications are scientific irregularities with great negative effects as they mislead both the scientific community and the society.

Keywords: History of Sufism, Scientific Misconduct, Falsification, Fabrication, Tahrif, Tashih/Correction.

Giriş

Bilimsel alışmalarda yapılan atıf ve alıntılar, araştırmaların güvenilirliğini gösteren temel unsurlardır. Varılan yargı ve delillerin sağlamlığının bir nevi teminatı sayılan bu kanıtlara bir de araştırmacının alanında kabul gören yetkinliği ve otoritesi eklendiğinde, çalışmanın herkesçe kuşku duyulmadan kabul görmesi kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Ne var ki bu n kabul, her zaman için makalenin güvenilirliği konusunda kişiye doğru sonuçlara gturmeyebilmektedir. Nitekim yapılan atıf ve alıntıların yer aldığı kaynaklar üzerinde basit bir incelemeyle araştırmacının buralardaki bilgileri kendi ideolojisi ve yargılarını desteklemek kastiyla, bazen de bilimsel eksikliklerinin etkisiyle belki farkına bile varmayarak nasıl yanlı olarak tercüme ettiği, kendi hipotezi doğrultusunda yorumlayarak çarpıttığı yahut kaynakta olmayan cümleleri ilave ettiği açıkça görülebilmektedir. İntihalin yanı sıra bu şekilde alıntı yapılan eserde yer almayan bilginin varmış gibi gösterilmesi yahut kaynaktaki bilginin değiştirilerek sunulması gibi davranışlar literatürde *bilimsel suistimal/yanıltma (scientific misconduct)* olarak adlandırılmaktadır.¹

Bilimsel suistimal kavramını tanımlayan ABD Sağlık Bakanlığı'na göre “Bilimsel bir ortam içinde araştırmanın amaçlanması, tasarımı, iletilmesi veya rapor edilmesi için genel olarak kabul edilen kurallardan ciddi şekilde sapma; yalan söyleme ve uydurma (*fabrication*); tahrif, taklit etme veya değiştirme (*falsification*); aşırmacılık (*plagiarism*) veya benzer uygulamalara bilimde etik dışı, uygunsuz ya da kusurlu davranış/bilimsel suistimal (*scientific misconduct*) adı verilir.”² Tanıma göre bilimsel suistimal; alma, uydurma ve saptırma gibi uygulamaları kapsayan bilimsel araştırma ve yayın etiğine aykırı davranışlardır.³ Yapılan yayınlarla hızlı yükselme, akademik camiada şöhret elde etme, ismini sık sık yayınlarda görme arzusu (Hollywood sendromu), kurumsal baskılar, “fazla yayın

1 Bk. Emin Kansu - şevket Ruacan, “Bilimsel Yanıltmanın Günümüzdeki Durumu: Türleri, Nedenleri, nlenmesi ve Cezalandırılması”, *Türk Kardiyoloji Derneği Araştırmaları* 30 (2002), 763.

2 Department of Health and Human Services (Public Health Service DHHS), “Responsibilities of Awardee and Applicant Institutions for Dealing With and Reporting Possible Misconduct in Science”, *Federal Register* 54/151 (08 Ağustos 1989), 32447 (Erişim 22 Kasım 2022); Cumhuriyet Ertekin vd., *Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları* (Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay., 2002), 37.

3 Ragıp Kayar, “Tıbbi Yayın Ahlk ve Kötüye Kullanımı”, *İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi* 6/2 (1996), 222.

= fazla prestij getirir” düşüncesi,⁴ muhalif olmanın şöhret için bir vasıta olması, ekonomik sebepler ve psikolojik faktörlerin araştırmacıların bilimsel suistimallere yönelmelerinde etkili olabileceği söylenebilir. Tüm disiplinlerde zaman zaman rastlanan etik ihlaller ne yazık ki tasavvuf tarihi araştırmalarında da denk gelinen bir husus haline gelmiştir. Gerek alan dışı (layman)⁵ veya alanında yetkin olmayan araştırmacılar gerekse tasavvuf ilmine ve sûfilere karşı mesafeli ideolojik bir yaklaşıma sahip akademisyenlerin yaptığı suistimler, bu alandaki akademik çalışmaların bilimsel güvenilirliğini de sorgulamanın zaruri bir hal aldığı göstermektedir. Bu makalede bilimsel çalışmalarda yaygın olarak görülen *çarpıtma* ve *uydurma* örnekleri üzerinden bilimsel suistimal konusu ele alınacak, özelde tasavvuf tarihi araştırmalarındaki etik dışı unsurlar değerlendirilecektir. Bu kapsamda örnekler verilirken suistimleri gerçekleştiren akademisyenin şahsından ziyade eserleri özelindeki tahrifler ön plana çıkarılarak konu ele alınacaktır.⁶

1. Çarpıtma (*Falsification*)

Akademik çalışmalarda bilimsel suistimallerin farklı şekillerde gerçekleştiği görülmektedir. Disiplinsiz (dikkatsiz ve özensiz) araştırma, yinelenen yayınlar (*duplication*), çarpıtma, tahrif sahtecilik,⁷ saptırma veya aldatma (*falsification*), uydurma (*fabrication*), aşırma veya intihal (*plagiarism*) bilimsel suistimal kapsamında değerlendirilmektedir.⁸ Bunlar

4 Bk. Özcan Güngör - Yusuf Yaraloğlu, “Araştırma Sürecinde Bilimsel Etiğin Önemi ve Etik Dışı Davranışlar”, *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*, ed. Özcan Güngör (Ankara: Grafiker Yay., 2018), 307.

5 Bk. Ethem Cebecioğlu, “Alandışı/Layman’lerin Tasavvufu Anlayamamalarının Bazı Nedenleri”, *İslam Aylık Mecmua* 163 (1997), 32-34.

6 Konuyla ilgili misaller *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk - İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler* adlı çalışmadan alınmış, söz konusu örnekler yeniden tasnif edilerek farklı bir bağlamda değerlendirilmiştir. Burada verilen uydurma ve çarpıtma örneklerinin detayları, yazma nüshalardan alınan görsellerle ispatı ve daha fazla misal için bk. Hayri Kaplan, *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk - İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler* (Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2021).

7 ÜAK’ın tanımına göre sahtecilik “Bilimsel araştırmalarda gerçekte var olmayan veya tahrif edilmiş verileri kullanmak” olup çarpıtma ve uydurma davranışlarının ikisini de kapsadığı anlaşılmaktadır. bk. “Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” (20 Ocak 2021), Madde 4-(1) b.

8 Ertekin vd., *Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları*, 37; Güngör - Yaraloğlu, “Araştırma Sürecinde Bilimsel Etiğin Önemi ve Etik Dışı Davranışlar”, 308.

içerisinde çarpıtmalar, “Araştırma kayıtları veya elde edilen verileri tahrif etmek, araştırmada kullanılmayan cihaz veya materyalleri kullanılmış gibi göstermek, destek alınan kişi ve kuruluşların çıkarları doğrultusunda araştırma sonuçlarını tahrif etmek veya şekillendirmek”⁹ ve “Değişik sonuç verebilecek şekilde araştırma materyalleri, cihazlar, işlemler ve araştırma kayıtlarında değişiklik yapmak veya sonuçları değiştirmek.”¹⁰ olarak tanımlanmaktadır. Tanımlardan anlaşıldığı kadarıyla kaynak bilgi ve belgeler üzerinde oynamak, genel yargıyı ve araştırmanın sonucunu değiştirebilecek bazı verileri gizlemek çarpıtmanın temelinde yatmaktadır. Deney ve gözlemin mümkün olmadığı tasavvuf tarihi araştırmaları özelinde düşünöldüğünde çarpıtmanın yaygın olarak, günümüze ulaşan bir belgeyi gerçeğe aykırı aktarmak yahut görmezden gelmek şeklinde gerçekteşi söylenebilir. Özellikle bir eserin herkes tarafından kolayca ulaşılamayan yazma nüshaları üzerindeki tasarruflar, çarpıtmaların en yaygın olduğu alandır. Metinlerin eksik, yanlı veya araya cümleler katılmış şekilde tercüme edilmesi, kısmî alıntılama yöntemiyle bağlamından kopartılarak ya da araya cümleler ilave edilerek aktarılması, metindeki şahısların farklı kimliklere isnadı ve kavramların terim anlamlarından uzaklaştırılarak yorumlanması gibi yöntemlerle metinlerin yeni anlamlar ve bağlamlarda çalışmaların sonuçlarını etkileyecek şekilde sunulması bu alandaki çarpıtmalardaki öne çıkan özelliklerdir. Bunların dışında kaynaklarda çok açık ifadeler bulunmasına rağmen üzeri kapalı metinlerin dikkate alınması, tartışmasız bir şekilde bize ulaşan kaynaklar olmasına rağmen sırf araştırmacının hipotezini desteklediği için ihtilaflı ve şüpheli nakillerin tercih edilmesi, sarıh ifadeler yerine kinayeli lafızların olduğu alıntuların sunulması ve hipotezin aksine delil teşkil eden metinlerin gizlenmesi de çarpıtmanın örnekleri arasındadır. Bu bölümde söz konusu çarpıtma şekillerinden sıkça rastlanılan misaller üzerinde durulacaktır.

9 “Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” (20 Ocak 2021), Madde 4-(1) c. Ayrıca bk. “Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Yönergesi” (Erişim 04 Mayıs 2022), Madde 4-(1) c.

10 İkbal Vurucu, “Bilimsel Araştırma-Yayın Etiği ve Akademik Teşvik”, *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/23 (15 Ağustos 2019), 263.

1.1. Tahmine Dayalı Görüşleri İlgisiz Atıflarla Temellendirme

Akademik çalışmalarda yapılan alıntılar, bazen yazarın vermek istediği mesajı destekleyecek şekilde metni kısmen yahut tamamen görmezden gelmek suretiyle verilmektedir. Böylece kaynakta bulunmayan bir görüş müellife kolaylıkla atfedilebilmektedir. Özellikle tahmine dayalı yargılar, arada irtibat kurulması mümkün olmayan hâdiselerle ilişkilendirilip klasik kaynaklara da atıfta bulunulduğunda delilli ve ispatlı birer bilgiymiş gibi sunulmaktadır. Mevlânâ'nın (ö. 672/1273) Ahî Evran'a (ö. 660/1262) "şeytan" dediğine dair iddia böyle bir alıntının mahsulüdür. İlgili kaynakta şöyle denilmektedir:

Bilindiği gibi mitolojide Şeytan, yılan donuna girerek cennete girmiş ve Âdem ile Havva'yı aldatarak onların kendilerine yasak kılınan meyveyi yemelerini sağlamıştır. Mevlânâ da bu miti kullanarak yılan (mar ve ejder) dediği **Hace Nasiru'd-din'e Şeytan ve İblis de demektedir**. Ahmet Eflaki'nin bildirdiğine göre bir defasında Sultan II. İzzü'd-din Keykavus, Mevlânâ'yı ziyaret etmiş ve ondan, kendisine öğütte bulunmasını istirham etmiştir. Mevlânâ, Sultan'a hiç iltifat etmemiştir. Sultan kendisinden öğüt talep edince Sultan'a: "Ben sana ne öğüt vereyim, sana çobanlık vermişler sen kurtluk yapıyorsun. Seni bekçi yaptılar, hırsızlık yapıyorsun. **Allah seni Sultan yaptı, sen Şeytan'ın sözüyle hareket ediyorsun.**" (*Menakibü'l-Arifin*, I, 443-444) buyurmuştur.¹¹

Eflâki'nin eserinde ise hâdiseye şöyle geçmektedir:

Bir gün İslam sultanı İzzeddin Keykâvus (Tanrı onun burhanını aydın etsin) Mevlânâ hazretlerini ziyarete gelmişti. Mevlânâ ona gerektiği gibi iltifat etmeyip bilgiler saçmakla ve nasihatlerle meşgul oldu. İslam sultanı kul gibi tezellül gösterip: "Mevlânâ hazretleri bana bir nasihat versin" dedi. Mevlânâ: "Sana ne öğüt vereyim. Sana çobanlık emretmişler, sen kurtluk ediyorsun. Sana bekçilik emretmişler, sen hırsızlık yapıyorsun. Tanrı seni sultan yaptı, **sen şeytanın sözü ile hareket ediyorsun**" buyurdu. Sultan ağlayarak dışarı çıktı, medresenin kapısında başını açıp tövbeler etti ve "Ey Tanrı, Mevlânâ hazretleri bana sert sözler söyledi ise de senin için söyledi. Ben zavallı kul da bu alçakgönüllülüğü senin padişahlığından ötürü gösteriyor ve sana yalvarıyorum. Bu iki riyasız sıdkın hürmetine bana merhamet et," dedi ve şu iki beyti söyledi:

Nemli olan iki gözümün yaşına, ateş ve gamla dolu olan sineme merhamet et.

Ey rahmeti her çoktan çok, her azdan az olan ben kuluna merhamet et.

11 Mikail Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi* (Konya: Nüve Kültür Merkezi Yay., 2012), 120.

Mevlânâ hazretleri salına salına dışarı çıktı onun gönlünü alıp: “Git, yüce Tanrı sana merhamet etti ve seni bağışladı” buyurdu.¹²

Eflâkî, hiçbir Şekilde bu hâdisedeki Şeytan ifadesiyle Ahî Evran’ın arasında bir ilişki kurmamaktadır. Fakat iddia sahibi, “Şeytanın sözü ile hareket etme” ifadesinden Mevlânâ’nın Ahî Evran’a “Şeytan” dediği yönünde bir çıkarım yapmaktadır. Esasında burada Sultan’ın Őeytana uyması, genel anlamda Şeytanın vesveselerine kanmayı ve onun sözünü dinlemeyi ifade eden ahlâkî düzlemde değerlendirilebilecek bir ifadedir. Burada ise sanki Sultan ile yakınlığı bulunan Ahî Evran’a ait bir göndermeymiş gibi yorumlanmaktadır.¹³ İddia sahibi aradaki bağlantıyı ise Şöyle kurmaktadır:

Öyle anlaşılıyor ki Ahi Evren Hacı Nasîrü’l-din’in Sultan II. İzzü’l-din’e *Letaifu’l-hikme* adlı siyaset-nâme türündeki eseri sunması Mevlânâ’yı rahatsız etmiş veya Sultan’ın Ahi Evren’e yakınlık duyması Mevlânâ’yı gücendirmişti. Bu yüzden Sultan’a soğuk davranmış “Allah sana Sultanlık verdi, sen İblis’in sözüyle hareket ediyorsun” derken de onun Ahi Evren’den öğüt alıyor olmasını ve Ahi Evren Hacı Nasîrü’l-din’i kendisine vezir edinmesinden duyduğu rahatsızlığı dile getirmiş olmaktadır.¹⁴

Bu iddiayı destekleme sadedinde bir de Mevlânâ’nın *Divan*’ından bir gazel nakledilmekte ne var ki ne gazelin ne de yukarıdaki sözün Ahî Evran ile irtibatına dair tatmin edici bir açıklama yapılmaktadır. Buradaki iddia yalnızca kişisel tahminlerden ibaret kalmaktadır.¹⁵ Üstelik *Letaifu’l-hikme* adlı eserin Ahî Evran’a değil Sirâcüddîn el-Urmevî’ye (ö. 682/1283) ait olması da kuvvetle muhtemeldir.¹⁶ Görebildiğimiz kadarıyla temel felsefi tartışmalarla ilgili telif edilen bu eserin, ilgili literatürde de *Letaifu’l-hikme*’nin Urmevî’ye ait olduğu ifade edilmektedir.¹⁷ Şu durumda iddia sahibinin Ahî Evran’ın Őeytanlıkla itham edildiği yönündeki düşüncesinin tamamen mesnetsiz bir tahmin olduğu açığa çıkmaktadır. Bu da ideolojik bir okumayla metnin yeniden kurgulanması anlamına gelmektedir. Atıfta bulunulan ifadenin, böyle bir iddiayla ilgisi bulunmazken adeta cımbızla

12 Ahmed Eflâkî, *Menâkıbü’l-ârifîn (Âriflerin Menkıbeleri)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Hürriyet Yay., 1973), 1/413.

13 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 65.

14 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 120.

15 Şiirle ilgili bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 65.

16 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 352.

17 bk. Mustafa Çağırıcı, “Sirâceddin el-Urmevî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/263.

çekercesine ilgili sözlerin alınıp yeni bir bağlamda sunulması, yapılan kısmî alıntılarla metinlerin çarpıtılmasının güzel bir örneğidir. Bu yaklaşımın yalnızca iddia sahibi ile sınırlı olmaması da muhtemeldir. Farklı gerekçelerle araştırmacıların bu yola yönelebileceği düşünüldüğünde tasavvuf tarihi araştırmalarında sorgulanmaksızın kabul edilegelen pek çok bilginin de tekrar gözden geçirilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

1.2. Şahsî Yorumlarla Kaynaktaki Bilgiyi Çarpıtma

Bilimsel çalışmalarda yapılan atıflar normal şartlar altında anlatılan mevzunun delillerini teşkil edip güvenilirliğini arttırmaktadır. Ne var ki bazı çalışmalardaki atıfların konuyla doğrudan bir ilgisi bulunmamakta ancak yazarın kendi kanaatini desteklemek gayesiyle bunları ilgiliymiş gibi aktardığına şahit olunmaktadır. Mevlânâ ile Konevî'nin arasında bir ihtilaf olduğu yönündeki yargıyı desteklemek için yapılan bir atıf buna örneklik teşkil etmektedir. Bir iddiaya göre Mevlânâ, Konevî'yi tekfir etmiş, ayrıca "*Fihi ma fih*"inde isim vererek Sadru'd-din Konevî'ye ağır hakarete bulunmuştur."¹⁸ Esere bakıldığında hakaret olarak kaynak gösterilen yerde şu cümlelere rastlanmaktadır:

Şeyh Sadreddin'in ashâbından bir bölük halk, yanımda yediler-içtiler; sonra dediler ki: Sizin sandığınız gibi İsâ Tanrıdır, bunun gerçek olduğunu biz de biliyoruz, fakat şerîati korumak için mahsustan gözlüyoruz, mahsustan inkâr ediyoruz. Tanrı aziz sırrını kutlasın, Mevlânâ dedi ki: **Tanrının düşmanı, yalan söylüyor; hâşâ,** olamaz bu. Bu söz, azdırıcı, azmış, aşağılatıcı, aşağılanmış, Tanrı eşliğinden sürülmüş Şeytanın şarabının verdiği esriklikten doğma bir söz. Yahûdilerin düzeninden tundan tuna kaçan, boyu iki arşından kısa olan arık bir adamın yedi kat göğü koruması nasıl mümkün olur?...¹⁹

Metinden anlaşıldığı kadarıyla Mevlânâ'nın doğrudan Şeyh Sadreddin'e yönelik tenkidi söz konusu değildir. Eleştirilen kesim, onun ashâbından bir topluluktur. Üstelik *Fihi mâ fih*'in yazma nüshaları gözden geçirildiğinde bazılarında bu bölümün dahi bulunmadığı, bir kısmında ise Şeyh

18 Mikail Bayram, *Sadru'd-Din-i Konevî (Hayatı, Çevresi ve Eserleri)* (İstanbul: Hikmetevi Yay, 2012), 90.

19 Krş. Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ, *Fihi Mâ Fih*, çev. Cemal Aydın (İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2020), 189.

Sadreddin'in isminin hiç geçemediği görülmektedir.²⁰ Her iki durumda da Mevlānā'nın Şeyh Sadreddin'e karşı bir hakareti söz konusu değildir. Burada hakaret ettiği n kabulünden hareketle iddia sahibinin metne yorum katarak kaynaktaki bilgiyi çarpıttığı anlaşılmaktadır. Diğer bir iddiaya göre;

Hulûl felsefesi eskiden beri mutasavvıflar arasında büyük bir ilgi görmüştür. Birçok nl mutasavvıfların 'Hulûliyye' mezhebine mensup oldukları görülmektedir (Hucvir, *Keşfl-Mahcb*, Tehrān 1338, s. 334-338)."

Hcvir'ye (. 465/1072) yapılan bu atıfta ünlü mutasavvıfların Hulûliyye mensubu olduğu öne sürülmektedir. Ne var ki genel bir eğilimmiş gibi sunulan bu görüş doğru olması durumunda dahi sflerin geneline teşmil edilemeyecektir. Nitekim ancak hicr beşinci asırda yazılan bir eser olması dolayısıyla *Keşfl-mahcûb*, tasavvuf tarihinin çok sınırlı bir kısmını kapsamaktadır. Atıf yapılan sayfalara bakıldığında ise beş sayfanın ancak birinde Hulûliyye ile ilgili bilgilerin yer aldığı görülmektedir.²¹ Burada da ünlü mutasavvıflardan söz edilmediği gibi bu anlayışa sahip olanların sflerce dışlandığı ifade edilmektedir.²² Dolayısıyla kaynaktaki bilgilerin çarpıtılarak yorumlandığını söylemek mümkündür.

1.3. Kaynaktaki Bilgiyi Bağlamından Kopararak Yorumlama

Akademik çalışmalarda yapılan çarpıtmalardan biri de atıfta bulunan kaynaklardaki bilgileri bağlamlarından kopartarak aktarmaktır. Atıfta bulunulan cümlenin öncesi ve sonrası görmezden gelinerek yalnızca iddia sahibinin görüşlerini destekleyecek tarzda yapılan atıflar her ne kadar iddiayı destekler gibi gözükse de kaynağa müracaat edildiğinde durumun böyle olmadığı açıkça görülmektedir. Bunun yanında bir de metinlerin konuyu destekleyecek şekilde değiştirilip tercüme edilmesiyle birlikte kaynaktaki mānanın tamamıyla orijinalinden uzaklaşması söz konusu olmaktadır. Şems-i Tebrîzî'nin (. 645/1247) livata (homoseksüellik) yaptığı ve dahası Mevlānā'nın oğlu Sultan Veled'i (. 712/1312)

20 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 144.

21 Eb'l-Hasen Hcvir, *Keşfl-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*, ev. Süleyman Uludağ (İstanbul: Dergāh, 2010), 322.

22 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 160.

bu çirkin fiili gerçekleştirmesi için bizzat Şems-i Tebrîzî'ye sunduğuna dair öne sürülen bir iddia bu kapsamda değerlendirilebilir. Nitekim bir çalışmada bu husus şöyle anlatılmaktadır:

Şems-i Tebrîzî'nin, kendisi gibi bir kalenderi şeyhi olan Şam'daki Ali Hariri gibi livata fi'lini işlemesi de ona karşı muhalefetin ve dedikoduların şiddetlenmesine sebep olmaktaydı. Eflâkî anlatıyor: Bir defasında Mevlânâ -eğitim ve öğretim için- oğlu Sultan Veled'i Şems'in hizmetine teslim ederken Şems'e: "Sultan Veled çok temizdir. **Bugüne kadar hiç kimse ona livata fi'linde bulunmadı.**" demiştir.²³

Bu alıntı ile ilgili *Menâkıbü'l-ârifîn*'e müracaat edildiğinde metnin alınının şöyle olması gerektiği anlaşılmaktadır:

Mevlânâ hazretleri, Sultan Veled'i, Mevlânâ Şems-i Tebrîzî'ye mürit yaptığı vakit: "Bahâeddin'im haşhaş yemez ve **asla livata yapmaz**; çünkü **bu iki şey, kerim olan Tanrı'nın yanında son derece yerilmiştir.**" buyurdu.²⁴

İddia sahibi yukarıdaki alıntıda "bu iki şey, kerim olan Tanrı'nın yanında son derece yerilmiştir" cümlesini görmezden gelirken "asla livata yapmaz" ifadesini ise "bugüne kadar hiç kimse ona livata fi'linde bulunmadı" şeklinde çarpıtarak nakletmektedir.²⁵ Eflâkî'nin eserinde Sultan Veled'in hiçbir surette bu çirkin işe bulaşmadığı vurgulanırken buradan yapılan alıntıda sanki tertemiz getirilen çocuğun bu işe için kullanılabilereği söylenmiş gibi aktarılmaktadır. Öncesinde livata fiilini işlemesi sebebiyle dedikoduların şiddetlenmesi yargısıyla birlikte bu cümlemin sarf edilmesi, meseleyi bağlamından uzaklaştırarak yeni bir mecraya sürüklemekte, Şems-i Tebrîzî'nin livatacı olduğu varsayımına delil olarak sunulmaktadır.²⁶ Halbuki Mevlânâ'nın, Tanrı'nın son derece yerdiği bir davranış olarak nitelendirdiği bu kötü fiili yapması için oğlunu birisine takdim etmesi söz konusu değildir. Burada hâdise hem bağlamından kopartılıp aktarılmış hem de ifadeler tahrif edilerek okuyucu yanlış yönlendirilmiştir.

23 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 179.

24 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, 179.

25 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 217.

26 Bayram'dan etkilenerek Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî ve genel olarak tasavvufa dair yapılan bazı tenkitler için bk. Muhammed İmamoğlu, *İhyâ mı İmnhâ mı? Tasavvufa Müslümanca Bir Bakış* (Ankara: İtisam Yay., 2017), 332; Saadetin Merdin, *İslâm'ın Pavlusları – I – Felsefi Tasavvuf* (Ankara: Araştırma Yay., 2015), 322.

1.4. Hatalı Tercümelerle arpıtma

Arapça ve Farsça kaynakların tercümesinde, metinde kullanılan zamirlerin hangi isimlere karşılık geldiğinin tespiti, söz konusu metni çözümleyebilmek için büyük önem arz etmektedir. Zamirlerin doğru tespit edilememesi yahut bilinçli olarak metinden çıkartılmak istenen mâna doğrultusunda anlamlandırılması bilimsel araştırmalarda kasıtlı yahut sehven yapılan çarpıtmaların güzel bir örneğidir. Söz gelimi Ahî Evran'ın, Kırşehir Emiri Nureddin Caca (ö. 676/1277'den sonra) tarafından öldürüldüğü iddiası da Kerimüddin Aksarayî'nin (ö. 733/1332-33) *Müsâmeretü'l-ahbâr* adlı eserinden yapılan çevirideki zamirin karşılığının tespitindeki hataya dayanmaktadır. Konuyla ilgili iddia şu şekildedir:

Kırşehir'de meydana gelen bu olaya devrin tarihçilerinden yalnız Aksaraylı Kerimü'd-din Mahmud değinmekte ve bu olayı ve bu olayda Ahi Evren'in öldürülüşünü aynen şöyle anlatmaktadır: "Kırşehir Emirliği Nuru'd-din Caca'ya verildi. Orduyla **onun** üzerine geldi. Bir süre muhasara edildi. Onu kaleden söküp attılar. Hariciler (Türkmenler) ki, ona uymuşlardı, kâmilen öldürüldüler" (*Müsâmeretü'l-ahbar*, s. 75) ... İşte Kerimü'd-din el-Aksarayî'nin yukarıda sunduğumuz sözlerinde bir "o" zamiri ile Ahi Evren Hace Nasîrü'd-din'e işaret etmiş olduğu anlaşılmaktadır.²⁷

Metinden anlaşıldığı kadarıyla iddia sahibi, zamirleri kendi düşünceyi doğrultusunda yorumlamıştır. *Müsâmeretü'l-ahbâr*'ın iki ayrı çevirisi bulunmaktadır. Bunlardan birisi şöyledir:

Emir-i Ahur, Salime kalesine girdi. **Aksaray** ve vilâyetinde fitne ve karışıklık çıkardı. Bu karışıklık, tam altı ay sürdü. Kendisine Kırşehir emirliği (emâret-i Kırşehir) verilen Nureddin Caca, orduyla **onun** üzerine yürüdü. Bir süre kuşattıktan sonra onu kaleden dışarı attı. Yanında bulunan âsiler, birer birer öldürüldü.²⁸

Metinden anlaşıldığı kadarıyla "onun" ifadesi en yakındaki isim olarak Emîr Âhur'u işaret etmektedir. Ne var ki iddia sahibi Aksaray'da gerçekleşen hâdiseyi Kırşehir'de göstermiş, isyan etmesi üzerine Nureddin Caca'nın öldürdüğü Emîr Âhur'u ise mesnedsiz bir şekilde Ahî Evran

²⁷ Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 73.

²⁸ Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr* (Ankara, 1944), 75.

olarak yorumlamıştır.²⁹ Üstelik bu iddiasını desteklemek için Mevlânâ'nın semboller ve temsiller içeren, belirli bir şahsa değil genel olarak insanlığa seslenen bir şiirini de gerçekte yaşanmamış bu hâdise ile ilişkilendirmiştir. Böylece, Ahî Evran ile Mevlânâ'nın arasının açık olduğu ve onun öldürülmesi dolayısıyla Mevlânâ'nın duyduğu sevinci bu şiirle ifade ettiğini vurgulamıştır.³⁰ Sahip olunan kanaatin bilimsellikten uzak bir yaklaşımla bu şekilde metne söylettirilmesi, bilimsel çarpıtmanın ne boyutlara varabileceğinin güzel bir örneğidir.

1.5. Şahıs İsimlerini Çarpıtma

İlmî çalışmalarda karşılaşılan isim ve olayların bazen araştırmacının görüşü doğrultusunda gerçek şahsiyetleriyle alakasız bir şekilde izah edildiğine şahit olunmaktadır. Bunun bir örneği de “Konevî ile Mevlânâ arasında bir muhalefet ve çekişme vardı.” önyargısından hareketle metinlerdeki isimlerin bu doğrultuda yorumlanmasında görülmektedir. Bir çalışmada “Eflâkî'nin Sadru'd-din Konevî ve çevresi ile ilgili olarak naklettiği bazı anekdotlar Mevlânâ ile Konevî arasındaki muhalefetin boyutunu açık olarak ortaya koymaktadır.” denilerek Eflâkî'den şöyle bir anekdot anlatılmaktadır:

Bir defasında bir cenaze töreninde Emir Kemâlî'd-din-i Muarrif, Sadru'd-din Konevî, Ahi Bedrü'd-din, Emir Seyfü'd-din gibi şehrin tanınmış zevatını üstün sıfatlarla tanıtırdu. Mevlânâ da geriden Kemâlî-i Muarrif'i dinliyordu. Mevlânâ orada bulunanların arasında: Sadru'd-din'in “dini” Bedrü'd-din'in “bedri” Seyfü'd-din'in “seyfi”, Kemâlî'd-din'in de “kemâl”i kalmamıştır diyerek onların aleyhinde bulunmuştur. Burada adları geçen şahısların Mevlânâ'ya muhalif kişiler olduğu anlaşılmaktadır.³¹

Eflâkî'nin eserindeki orijinal metne bakıldığında ise Sadreddin Konevî isminin yer almadığı ancak “Hoca Sadreddin” adında bir kimse-den bahsedildiği anlaşılmaktadır.³² Eflâkî'nin kitabındaki genel eğilime bakıldığında Konevî için “Hoca” lakabının kullanımına rastlanmamakta

29 Mikail Bayram, *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren* (İstanbul: Bayrak Matbaası, 2001), 87.

30 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 34.

31 Bayram, *Sadru'd-Din-i Konevî (Hayatı, Çevresi ve Eserleri)*, 90.

32 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, 1/222.

ancak elli bir yerde “Şeyh Sadreddin”, üç yerde “Şeyhü'l-İslâm” olarak anıldığı fark edilmektedir.³³ Yukarıdaki anekdotta ise yazar, kendi bakış açısına uygun bir şekilde ifadeyi Konevî ile ilişkilendirmektedir. Ne var ki bu alakayı kurarken herhangi bir kanıt öne sürmemektedir. Bu durum, araştırmacıların bazen kendi yargılarını desteklemek adına isim ve şahsiyetleri farklı kimlikler yakıştırarak yorumlayabildiklerini göstermesi açısından önemlidir.

1.6. Atıf Yapılan Cümlelerin Tarafı Seçilmesi

Bir araştırmacının çalışmasında yalnızca kendi sonuç ve kanaatlerini destekleyen kaynaklara yer verip bunun dışındakileri görmezden gelmesi bilerek yahut kasıtsız bir şekilde muhatabını yanıltması anlamına gelmektedir. Bu taraflı yaklaşım, her ne kadar çalışmayı müdellel hale getirmiş gibi görünse de alanın uzmanlarının hemen fark edebileceği bir etik problemidir. Görmezden gelme, bazen iddiayı çürüten kaynakların tümünü gizleme şeklinde olabileceği gibi bazen de belirli bir kaynaktaki bazı cümleleri alıp diğerlerini zikretmeme şeklinde de yapılabilmektedir. Bu ikinci şeklin bir örneğini Mevlânâ ile Konevî'nin arasının açık olduğu yargısını desteklemek için kullanılan alıntı ve atıflarda görmek mümkündür.

Mevlânâ'nın cenaze namazının Sadru'd-din tarafından kılınmasının daha uygun olacağını düşünenler olmuş olmalı ki, cenaze namazı sırasında onu öne sürmüşlerdir (Menakübü'l-arifin, II, 593). Feridün Sipehsalar'a göre Konevî öne geçmiş fakat teessüründen bayılmış ve yere yığılmış, namaz kıldırılmamıştır (Menakıb-ı Hazret-i Hudavendiğar, Terc. Mithat Bahari, İstanbul 1331, s. 156). Bize göre: Sadru'd-din Konevî bayılma numarası yaparak bu işi yapmak istememiş olmalıdır. Gayet tabidir ki, kim olursa olsun kendisine -tekrar edecek ölçüde- hakaret eden bu hakaretleri kitabına yazacak kadar ileri giden birinin cenaze namazını kılması. İşte Konevî'nin burada durumu böyledir. Mevlânâ, ona yönelik hakaretleri kitaplarına yazdığına göre kim bilir sohbet mahfillerinde ve çevresindekilere daha neler söylüyordu ve söylenenler Konevî'nin kulağına bir şekilde gidiyordu elbet. Mevlânâ'nın Moğollar'ı ve Moğol yanlısı olan iktidardan yana bir siyasi tutum içinde bulunması da Sadru'd-din Konevî'yi rahatsız ediyordu şüphesiz.³⁴

33 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 131.

34 Bayram, *Sadru'd-Din-i Konevî (Hayatı, Çevresi ve Eserleri)*, 92.

Buradan anlaşıldığına göre Mevlânâ sürekli Konevî'nin arkasından tekfir içeren hakaretler etmektedir. Konevî de böyle bir kimsenin namazını kıldırmak istemeyerek cenaze merasiminde bayılma taklidi yapmıştır. Bunun yanında Mevlânâ'nın Moğol yanlısı olması da onun bu namazı kıldırmak istememesinin sebepleri arasında sayılmıştır. Bu iddiaların temel dayanağı olarak sunulan Eflâkî'nin *Menâkıbü'l-ârifîn*'ine bakıldığında durumun anlatıldığından çok farklı olduğu ve burada yer alan bazı detay bilgilerin görmezden gelindiği hemen fark edilmektedir. Nitekim Eflâkî'ye göre cenaze namazının Konevî tarafından kılınmasını isteyen kimse bizzat Mevlânâ'dır. Çelebi Hüsâmeddin, ona namazı kimin kıldırmasını istediğini sorduğunda Mevlânâ "Şeyh Sadreddin hepsinden evlâdır." cevabını vermiştir. Ne var ki Sadreddin Konevî namazı kıldırmak üzere ilerlediğinde birdenbire bir hıçkırık gelmiş ve Konevî kendinden geçmiştir. Ayıldığında namaz kılınmıştır. Üzüntüsünden Konevî'nin gözlerinden kanlı yaşlar akmıştır. Orada bulunanlar kendisine durumunu sorduklarında "Namazı kıldırmak için ilerlediğim vakit, yüce meclis meleklerinin önümde sıra ile dizildiklerini, Peygamber hazretlerinin (sas) şekil bağlamış ruhunun da Mevlânâ'yı ziyarete gelip onun namazını kılmakla meşgul olduğunu gördüm. Gökteki meleklerin hepsi mavi giyinmiş ağlıyorlardı." demiştir. Ardından Konevî, kırk gün boyunca Mevlânâ'nın kabrini ziyaret etmiştir.³⁵

Yukarıdaki iddiada araştırmacı, Mevlânâ ile Konevî'nin arasının açık olduğu önyargısını desteklemek için alıntı yaptığı kaynaktaki bazı bilgileri görmezden gelmektedir. Bunlar içerisinde öncelikle Mevlânâ'nın, cenaze namazını Konevî'nin kıldırması yönündeki vasiyeti gelmektedir. Mevlânâ bu vasiyette bulunmuşsa aralarının, iddia edildiği gibi, açık olmadığı anlaşılacaktır.³⁶ Üstelik vasiyet edilirken de bu işe en layık kişinin Konevî olduğu vurgulanmaktadır. Bu durum, Mevlânâ'nın Konevî'ye olan hürmetini göstermektedir. İkinci olarak kaynaktaki Konevî'nin, kendinden geçmesi dolayısıyla elinde olmayan sebeplerle namazı kıldıramadığı açıkça zikredilirken yine bu husus görmezden gelinmekte hatta Konevî'nin bayılma taklidi dahi yaptığı iddia edilmektedir. Son olarak cenazenin ardından kırk gün boyunca kabri ziyarete gitmesi, Konevî'nin Mevlânâ'ya olan sevgisini göstermektedir. Bu bilgi de kaynaktaki yer almasına rağmen

35 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, 2/61, 1/350.

36 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 138.

görmezden gelinmiştir. Mevcut bilgilerin yanlış aktarılması kadar onların gizlenmesi de bir nevi çarpıtmadır.

1.7. Kavramları Terim Anlamı Dışında Kullanma

Bir disiplini anlayabilmek, o bilim dalında kullanılan terimleri tanıtmaktan geçmektedir. Sûfileri anlamak da tasavvufun kendine özgü dilini bilmekle mümkün olur. Nitekim Kuşeyri'ye (ö. 465/1072) göre mutasavvıfların belirli istihlahlar kullanmalarının en temel gayesi, sûfilerin mânevî tecrübelerini aktarabilecekleri ortak dile sahip olmak ve böylece bu yolu benimsemiş sâliklerin tasavvuf kavramlarını anlamalarını kolaylaştırmaktır.³⁷ Hücvîrî (ö. 465/1072) de mutasavvıfların kendi terminolojilerini müridlerin meseleleri daha güzel anlamalarını sağlamak ve anlaşılması zor olan mevzuları kolaylaştırmak için oluşturduklarını ifade eder.³⁸ Kavramların terim anlamları görmezden gelindiğinde mutasavvıfların sözleriyle neler kastettikleri anlaşılabilir bir hale gelir. Esasında pek çok mutasavvıfın yanlış anlaşılması da kavramları terim anlamları dışında yorumlamaktan kaynaklanmaktadır. Söz gelimi Mevlânâ'nın eserlerinde kullandığı vahiy kavramı bunun güzel bir örneğidir.³⁹ Mevlânâ'nın vahye yüklediği anlamı görmezden gelen bazı araştırmacılar, Mevlevîlerin *Mesnevî*'yi vahiy ürünü sayarak Kur'an ile eşdeğer gördüklerini iddia etmişlerdir. Halbuki Mevlânâ, eserlerinde vahiy kavramını peygamberlere gelen vahiyden farklı olarak ilhama tekabül edecek bir mânada kullanmaktadır. Nitekim *Mesnevî*'de Mevlânâ, "Vahiy nedir? Duygudan gizli söylenen söz. Can kulağı ile can gözü, bu duygudan başkadır; akıl kulağı ile zan kulağı bu hususta müflistir."⁴⁰ sözleriyle can kulağının ve gözünün kabiliyetlerinin bedeninkilerden çok daha fazla olduğunu vurgulamakta, fakat bunların önünü bir cismin kapladığını belirtmektedir. Vahiy işitmekten aciz kalması da bu sebeptendir.⁴¹ Mevlânâ'nın vahiy lafzını kullandığı bu gibi be-

37 Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerîm b. Hevâzin Kuşeyri, *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*, thk. Halil el-Mansûr (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422), 89.

38 Hücvîrî, *Keşfu'l-mahcûb*, 426, 427.

39 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 164.

40 Celâleddîn-i Rûmî Mevlânâ, *Mesnevî-i Ma'nevî*, çev. Derya Örs - Hicabi Kırılancık (İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015), 85 (1. Defter No. 1460-1463).

41 Ahmed Avni Konuk, *Mesnevî-i Şerif Şerhi*, ed. Mustafa Tahralı (İstanbul: Kitabevi Yay., 2005), 1/440, (No. 1487).

yitlerinde ilhamı kastettiği anlaşılmaktadır. Nitekim genel olarak tasavvufta Allah'ın sevgili kullarının kalplerine gelen ilhamlar için de zaman zaman "vahiy" lafzı kullanılmaktadır. Mevlânâ şiirinde, can kulağından kibir ve enaniyet duygusunun çıkartılması ile birlikte artık gönlün ilâhî ilhamları alabilecek mahiyete bürüneceğini bildirmiştir. Böylece o, vahyin mânasını umumileştirerek evliyanın vakıf olduğu ilhamı da bu kapsamda değerlendirmektedir. Bundan dolayı *Mesnevî*'nin mânasının da vahiy ve ilham-ı İlâhî, lafzının ise Mevlânâ'nın içtihağı olduğu belirtilmiştir.⁴²

Mevlânâ Hz. Peygamber'den sonra Allah'ın sevgili kullarının her ne kadar adına vahiy denmese de Allah'tan gelen gaybî bilgilere vasıl olabileceği kanaatindedir. "Muhammed Mustafa'dan (sas) sonra artık vahiy gelmeyecektir denir. Niçin gelmesin? Gelir. Ancak onun adı vahiy olmaz. 'Mümin Allah'ın nuru ile bakar.' Allah'ın nuru ile baktığı için o her şeyi görür, başlangıcı da sonu da bulunanı da bulunmayanı da. Hem sonra nasıl olur da Allah'ın nurundan herhangi bir sır, bir şey saklı kalabilir? İşte, her ne kadar adına vahiy denmese de bu vahiydir."⁴³ diyen Mevlânâ'ya göre vahiy ve ilhama dayalı söylenen söz kesin ve güvenilir bilgiyi içerir.⁴⁴ Vahiy ve ilhamın kaynağı aynı olmakla birlikte vahiy peygamberlere mahsus bir kavram olup bununla şeriatın ilkelerinin belirlenmesi mümkündür. İlham ise diğer insanlara gönderilen ilâhî bilgilerdir. Mevlânâ'nın, kıymeti açısından ilhamı, vahiyden farklı görmediği ve bunun içinde zaman zaman ilham kavramı yerine vahiy kullanabildiği anlaşılmaktadır.

Kur'an ile eşdeğer gördükleri iddiasına gelindiğinde ise bununla ilgili olarak şöyle bir eleştiri getirilmektedir:

Bu aşırı güven onu *Mesnevî*'nin Allah tarafından kendisine vahyedildiğine inanmaya götürmüştür. Bu inancını *Mesnevî*'nin birinci defterine yazdığı önsözde Kur'an-ı Kerim'de Allah'ın kitabı olan Kur'an-ı Kerim'in vasıfları hakkında nazil olan bütün ayetleri 'Mesnevî'ye nisbet etmektedir.⁴⁵

Mesnevî'de atf yapılan ayetler şöyledir:

"Onun nuru içinde kandil bulunan bir oyuktan yayılan ışığa benzer (Nur 24/35)."

"Melekler, Ona sadece temiz olanların dokunmasını sağlarlar. Âlemlerin Rabbi'nden indirilmiştir (Vakıa 56/80)."

42 Konuk, *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*, 1/64, 439.

43 Mevlânâ, *Fihî Mâ Fih*, 197.

44 Mevlânâ, *Mesnevî*, 40 (1. Defter, No. 225).

45 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 111.

“Önünden ve arkasından batıl ona yanaşamaz. Çünkü Allah tarafından korunmaya alınmıştır. Allah en iyi koruyucudur (Fussilet 41/42).”

Bu iddia sarf edilirken gözden kaçırılan yahut gizlenen husus, *Mesnevî*'nin dibâcesinde (önsözünde) bu ayetlere yer verilirken diğer taraftan da *Mesnevî*'nin “Kur'an'ı açıklayan” (*keşşâfü'l-Kur'an*) bir kitap olma özelliğinin de vurgulanmasıdır. Kur'an'ı açıklayan bir kitabın ona eşdeğer görülmesi söz konusu değıldir. *Mesnevî*'ye verilen değer de zaten Kur'an ayetlerini ihtiva edip tefsir etmesi dolayısıyla. Diğer âyetlerin zikredilerek övülmesi de *Mesnevî*'nin Kur'an'ı anlatması dolayısıyla. Burada Kur'an'a eşdeğer bir kitap gibi değerlendirilmediğı açık olmasına rağmen iddia sahibi bunu gizleyerek metni “*Mesnevî* vahiy mahsulü görülmektedir.” yargısını destekleyecek şekilde yorumlamaktadır. Öte yandan Hz. Aişe'nin Hz. Peygamber için “Onun ahlâkı Kur'an'dı.”⁴⁶ derken mecazi bir ifade kullandığı gibi *Mesnevî*'nin Kur'an olduğunun dile getirilmesinin de böyle bir kullanım olarak yorumlanması uygun olacaktır. *Mesnevî*'de anlatılanları Kur'an'dan esinlenmesi ve mânasının Kur'an'a uygun olduğunun edebî bir dille ifadesi olarak görülmelidir. Burada Kur'an'a alter-natif bir kitaptan bahsedilmesi söz konusu değıldir.⁴⁷

Diğer bir iddia ise şöyledir:

... *Mesnevî*'nin Allah tarafından kendisine vahy edildiğine inanmaktadır. Bunu sofiyane veya şairane ilham olmadığını veya ilhama haml edilmemesi için Kur'an ayetleriyle ifade etmektedir. Zaten o, bu görüşünü *Mesnevî* hakkında söylediğı bir beyitle de şöyle dile getirmektedir. ‘Bu ne bir kâhin sözü ne bir ruyadır. Allah doğruyu biliyor ki, o Allah'tan vahydir.’⁴⁸

Burada da *Mesnevî*'nin vahiy mahsulü olduğunun dile getirildiğı iddia edilmektedir. Ne var ki Mevlânâ, “Bu ne bir kâhin sözü ne bir ruyadır. Allah doğruyu biliyor ki, o Allah'tan vahydir.” ifadesini *Mesnevî* için kullanmamaktadır. Nitekim Mevlânâ gönül gözü açılan kulun Allah'ın nuru ile mahlûkata bakmaya başlayacağından bahsederken buna örnek olarak ilk mutasavvıflardan Bâyezîd-i Bistâmî'nin (ö. 234/848) yıllar önce Ebü'l-Hasan el-Harakânî (ö. 425/1033) isimli sûfinin geleceğini haber verdiğı rivâyeti nakletmektedir. Mevlânâ'nın anlattığına göre Bistâmî bir gün

46 Ebü'l-Hüseyn en-Nisâbü'rî Müslim, “Sahih”, *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadisî's-Şerif içerisinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru's-Selâm, 2000), “Müsâfirin”, 139 (No. 1739).

47 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 164.

48 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 112.

müritleriyle birlikte seyahat ederken Harakânî tarafından kendisine bir koku gelir. Bununla birlikte onda bazı mânevî sarhoşluk belirtileri görülür. Kendisine sorulduğunda “Şaşırtıcı bir koku geldi bana; tıpkı Peygamber’e Yemen’den gelen koku gibi... Muhammed demişti, sabâ eliyle Yemen’den Allah’ın kokusu geliyor bana.” diyerek Peygamber Efendimiz’in Veysel Karanî hakkında buyurduğu rivâyet edilen hadise işaret eder. Bâyezid-i Bistâmî şöyle devam eder sözlerine:

Bu yandan bir dostun kokusu geliyor. Şu köye bir padişah ulaşıyor. Şu kadar yıl sonra bir şah doğacak ve göklere çadır kuracak. Hak bahçesinden dolayı gül renkli olacak yüzü. Makam olarak ilerde olacak benden.

Daha sonra adını, eşkâlini ve sıfatlarını açıklar. Bistâmî’nin ardından yıllar geçer ve onun belirttiği tarih geldiğinde Ebü’l-Hasan dünyaya gelir. Eşkâli ve huyu tıpkı Bistâmî’nin anlattığı gibi birebir çıkmıştır. Mevlânâ, onun gelecek bu zât hakkındaki sözlerini, kılavuzunun Levh-i Mahfûz (ilâhî ilmin kayıtlı bulunduğu kitap) olmasına bağlayarak şöyle der:

Onun kılavuzu Levh-i Mahfuz’dur. Neden mahfuzdur? Elbette hatadan. Bu ne astrolojidir, ne fal, ne de rüya. Allah’ın vahyidir. Doğrusunu Allah daha iyi bilir. Avamdan gizlemek için konuşurken sûfiler buna gönül vahyi derler. Say ki gönül vahyidir. Zaten (gönül) O’nun baktığı yerdir. Gönül O’ndan haberdarsa hata nasıl olur? Ey inanan, ‘Allah’ın nuruyla bakar’ oldun ve hatayla yanılığdan güvene erdin.⁴⁹

Mevlânâ’nın son cümlesindeki “Allah’ın nuru ile bakma” ifâdesi Peygamber Efendimiz’in “Müminin firâsetinden sakının. Çünkü o, Allah’ın nuruyla bakar.”⁵⁰ hadisinden alınmıştır. Firâset, tasavvufta gönle doğan his ve sezgilerle gizli olay ve varlıklar hakkında tahminde bulunmayı ve mârifet sahibi olmayı ifâde etmektedir. Erken dönem sûfilerinden Ebû Saîd el-Harrâz’a (ö. 277/890) göre kaynağı bizzat Cenâb-ı Hak olduğu için firâset ile elde edilen bilgi, hatadan ve gafletten uzaktır.⁵¹ Kalp uyanıklığı ile elde edilen mârifetin bir çeşidi olan firâsete ancak kalplerdeki göz ve kulakların işlev kazanması ile ulaşılabilir. Böylece ulaşılan ilim;

49 Mevlânâ, *Mesnevî*, 540 (4. Defter, No. 1845-1849).

50 Ebü’l-Îsâ Muhammed b. Îsâ b. Sevre es-Sülemî Tirmizî, “el-Câmi”, *el-Kütübü’s-Sitte (Mevsûatü’l-Hadîsi-Şerîf içeresinde)*, thk. Sâlih b. Abdülazîz (Riyad: Dâru’s-Selâm, 2000), “Tefsîru’l-Kur’ân”, 15 (No. 3127); Ebü’l-Kasım Taberânî, *el-Mu’cemü’l-kebir*, thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye), 7/102 (No. 7497).

51 Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 266.

kalıcı, sınırsız ve nihayetsiz bir alana kapı aralayacaktır. Dolayısıyla mârifet, sınırlı ve insan için âdetâ yük olan ilimden daha üstün olacaktır. Burada keşf ve firâset anlamında kullanılan vahiy terimiyle *Mesnevî* yahut Bistâmî'nin sözleri Kur'an'a eşdeğer görülmemektedir.⁵² Fakat "vahiy" başta olmak üzere kavramların sûfilerce benimsenen terim anlamları dikkate alınmadığında sözlerin farklı mecralara çekilmesi her zaman mümkün olmaktadır.

1.8. Daha Sağlam Kaynakları Görmezden Gelip Hatalı Bir Belgeyi Temel Alma

Tarihi olaylar ve şahıslar hakkında günümüze ulaşan bilgi ve belgelerin içerisinde birini cimbızla çekercesine alıp bunun üzerine bir düşünce inşa etmek ve diğer kaynakları görmezden gelmek, yapılan bilimsel araştırmanın sonuçlarını tamamıyla değiştirebilmektedir. Söz gelimi Ahî Evran'ın kabrinin Akşehir'de medfun Nasreddin Hoca olduğu yargısı böyle bir eğilimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Nitekim Osmanlı arşivlerinde İrade-i Meclis-i Vâlâ Kataloğu nr. 9727'de yer alan belgenin ön yüzünde Kırşehir'de, arka yüzünde ise Akşehir'de medfun olduğuna dair kayıttan hareketle Ahî Evran'ın kabrinin Kırşehir'de makamının ise Akşehir'de olduğu, bu belgenin Ahî Evran'ın Nasreddin Hoca olduğu yönündeki şüpheleri ortadan kaldırdığı neticesine varılmıştır.⁵³ Halbuki belge incelendiğinde; içerisinde geçen mekan ve şahıs isimleri göz önünde bulundurulduğunda aslında her iki sayfanın da aynı mazbataya ait iki yazı olduğu ve ikinci sayfada sehven Kırşehir yerine Akşehir yazıldığı anlaşılmaktadır.⁵⁴ Zira ikisinin farklı mazbatalar olduğu düşünüldüğünde, yazılarda geçen şahıs ve mekanların aynı tarihlerde her iki şehirde de bulunduğu sonucuna varılacaktır. Bu ise tarihi gerçeklere uygun düşmemektedir. Bu konuda başka hiçbir kaynak yokmuşçasına tek belgeden hareketle Ahî Evran'ın Nasreddin Hoca olduğu kanaatine varmak, bilimsel etiğe uygun olmayan bir davranış olup bilimsel tahrifin de bir örneğidir. Bu gibi yanıltıcı belgelere tevessül etme, araştırmacının kanaatini destekleyen

52 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 169.

53 Mikail Bayram, *Hâce Nasîrü'd-din-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Evren Hâce Nasîrü'd-din ile İlgisi* (Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 2016), 32.

54 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 27.

başka deliller bulunmadığında devreye girmektedir. Bu örnekte, metinde geçen bilginin bilimsel gerçekliği ne olursa olsun eğer ortaya atılacak iddiayı destekliyorsa ne yazık ki kolaylıkla kullanılabilirdiği, aksi kanaati destekleyen daha güçlü belgelerin ise göz ardı edildiği görülmektedir.

2. Uydurma (*Fabrication*)

Bilimsel suistimalin diğer bir çeşidi de uydurmadır. Önceki bölümde ele alınan çarpıtmada, kaynaktaki bulunan bir bilgi veya belge keyfi bir şekilde değiştirilip hipoteze uygun bir şekilde nakledilmektedir. Uydurmada ise gerçekte olmayan bilgi ve belgelerin varmış gibi gösterilmesi söz konusudur. Diğer bir ifadeyle “araştırmada bulunmayan verileri üretmek, bunları rapor etmek veya yayımlamayı”⁵⁵ kapsayan “gerçeğe aykırı davranışlar”⁵⁶ uydurma olarak adlandırılmaktadır. Yeterli bilgi bulunmayan konularda bazı araştırmacıların devreye girerek kendi kanaatlerini temel kaynaklarda geçiyormuş gibi aktarma yoluna gittikleri gözlemlenmektedir. Yahut çalışılan konudaki bilgi eksikliği, araya eklenen cümle veya yorumlarla tamamlanmaktadır. Her iki durumda da gerçeğe uygun olmayan düşünce ve olayların hakikat olarak aktarılması söz konusudur. Ne yazık ki bunun örnekleri tasavvuf tarihi araştırmalarında da görülebilmektedir. Daha çok tasavvuf karşıtı söylemlere sahip araştırmacıların tevessül ettiği bu yöneme dayalı çalışmalarda çok zengin dipnot ve alıntılar olmasına rağmen kaynaklara müracaat edildiğinde bunların ilgili yerlerde bulunmadığı tespit edilebilmektedir. Bazı durumlarda kaynaklarda benzer bilgiler bulunsalar bile araya bazı cümlelerin eklenmesi suretiyle konu tamamen başka bir mecraya çekilebilmekte, diğer eserlerinden ve hakkında yazılanlardan anlaşıldığı kadarıyla müellife ait olması ihtimal dâhilinde olmayan görüşlerin ona atfedilmesi gibi bir durum ortaya çıkabilmektedir. Diğer taraftan bazen art niyet beslenmeksizin araştırmacının bilgi eksikliği veya tecrübesizliğinden kaynaklanan uydurmaların olması da söz konusudur. Özellikle tercüme ve okuma hatalarından kaynaklanan yahut bir müellife kendisine ait olmayan bir eserin atfedilmesinden kaynaklanan yanlışlıklar da kasıtlı olmayan uydurmalar kapsamındadır. Sebebi ne olursa olsun hakikate aykırı olarak bilimsel çalışmalara giren bu veriler araştırmannın

55 Vurucu, “Bilimsel Araştırma-Yayın Etiği ve Akademik Teşvik”, 263.

56 Güngör - Yaralıoğlu, “Araştırma Sürecinde Bilimsel Etiğin Önemi ve Etik Dışı Davranışlar”, 309.

seyrini ve sonuçlarını değiştirebilmektedir. Bu uydurmaların en yaygın olanı hiç şüphesiz ilgili kaynakta yer almayan alıntılardır.

2.1. Gösterilen Kaynakta Bulunamayan Alıntı ve Atıflar

Bilimsel araştırmalarda en çok karşılaşılan veri uydurma örneklerinin başında, atıfta bulunulan kaynakta, bilginin yer almaması meselesi gelmektedir. Okuyucunun yapılan atıftan hareketle peşinen güvenilir bir bilgi olarak kabul ettiği pek çok alıntının, ilgili esere müracaat edildiğinde mevcut olmadığı kolaylıkla fark edilebilmektedir. Bu durum, her ne kadar çok sayıda atıf verilmiş olsa da mutlak surette verilen her bilginin doğru olmayabileceği anlamına gelmektedir.⁵⁷ Bunun örneklerine bazı akademik çalışmalarda rastlanmaktadır. Söz gelimi Eflâkî'nin (ö. 761/1360) *Menâkıbü'l-ârifîn*'i kaynak gösterilerek verilen "Ahî Evran'ın öldürülmesinin ardından Konya'da onun için cenaze namazı kılındığı"⁵⁸ ve "Ahî Evran'ın Hankâh-ı Ziyâ'da hadis okuttuğu"⁵⁹ gibi malumatlar her ne kadar kaynak gösterilse de ilgili yerde bulunamamaktadır. Yine Evhadüddîn-i Kirmânî'nin Türk asıllı olduğu ve Türkçe şiirler yazdığına dair verilen kaynaklara bakıldığında bahsedilen hususların buralarda yer almadığı anlaşılmaktadır.⁶⁰ Diğer bir örnekte ise modern dönemdeki araştırmalara yapılan bazı atıfların kaynakta yer almadığı görülmektedir. İddiaya göre Mevlânâ ve Şems-i Tebrîzî Hulûliyye mensubudur. Bu iddia, Muhammed İkbâl'in (ö. 1938) 1908'de Münih'te tamamladığı *The Development of Metaphysics in Persia* adlı doktora tezinin Farsça çevirisine atıfta bulunularak ortaya konulmuştur. Ne var ki İkbâl'in eserinin ne İngilizce aslında ne de Farsça tercümesinde böyle bir iddia yer almaktadır.

57 Yapılan atıfların yanı sıra bir de atıf yapmadan yalnızca ilgili şahsın adı anılarak konunun anlatılması, kaynakları inceleme imkânını da ortadan kaldırmaktadır. Örneğin Yaşar Nuri Öztürk'ün "Hallâcî Tasavvuf Geleneğinin İblis Anlayışı" adlı makalesi Hallâc-ı Mansûr'un eserlerine atıfta bulunulmadan tamamlanmaktadır. (bk. Yaşar Nuri Öztürk, "Hallâcî Tasavvuf Geleneğinin İblis Anlayışı", *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / Darülfunun İlahiyat* 5 (2002), 1-15.)

58 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 215. bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 38.

59 Mikail Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)* (Ankara: TDV Yay., 1995), 64. bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 46.

60 Mikail Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi* (İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yay., 2008), 12. bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 53.

Eserde yalnızca iki yerde Mevlânâ'nın adı geçmekte fakat böyle bir iddianın söz edilmemektedir.⁶¹

Bu örneklerde olduğu gibi atıf yapılan kaynakta bulunamayan alıntılarının kasıt olmaksızın sehven verilmiş birer kaynak gösterme olduğu da düşünülebilir. Yahut kaynağın aslını görmeden tali çalışmalar vasıtasıyla verilen bazı dipnotlar sebebiyle böyle bir durum ortaya çıkmış da olabilir. Ama burada bir kasıt söz konusuysa bunun okuyucuyu yanıltmaya yönelik bilimsel bir suç olduğu açıktır. Bazen araştırmacıların çarpıtılarak alıntı yapılan kaynağa ulaşılmasını engellemek için yanlış kaynak göstermeye tevessül ettikleri de görülmektedir. Güvenilir bir kaynaktan alıntı yapılmış gibi gösterilen dipnotları gören okuyucunun ilk izlenimi, metnin sağlam delillerle desteklendiği yönünde iken meselenin iç yüzünü araştırmak ve yapılan alıntıyı orijinal kaynakta görmek isteyen kimselerin bu kaynağa ulaşması hiçbir zaman mümkün olmayacaktır. Şu durumda unutulmuş dipnot (the forgotten footnote) olarak da adlandırılan bu uygulama, kaynak gösterilerek yapılan intihalin de bir örneğidir.⁶² Bunlar araştırmacıların kendi tezlerini ispatlayabilmek için son çare olarak başvurdukları etik dışı davranışlardır.

2.2. Kendi Kanaatlerini Atıfta Bulunduğu Kaynağa Söyletme

Bazı çalışmalarda, atıfta bulunulan kaynaktaki bilgilerin yazarın kendi yaklaşımı doğrultusunda yorumlanarak yeni bir kurguyla aktarıldığına şahit olunmaktadır. Böylece aslında metinde yer almayan fikirlerin uydurulması durumu ortaya çıkmaktadır. Bunun güzel bir örneği Eflâkî'den yapılan bir alıntıda görülmektedir. Bir iddiaya göre "Ahî Evran ve Vezir Nusretüddin, adamlarını göndererek Şems-i Tebrizî'yi öldürttürmüştür."⁶³ Ne var ki kaynak gösterilen *Menâkıbü'l-ârifîn*'e bakıldığında, öldürtülen kişinin Vezir Nusretüddin'in kendisi, öldürenlerin ise Sultan'ın askerleri olduğu anlaşılmaktadır.

Vezir Nusretüddin (toprağı iyi olsun) hankahını tamamlayınca büyük bir posta oturtma töreni yaptı. Şehrin bilginleri, şeyhleri uluları toplandı. Kur'an okunduktan sonra semâya başlandı. Semâda Nusretüddin

61 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 161.

62 Vurucu, "Bilimsel Araştırma-Yayın Etiği ve Akademik Teşvik", 265.

63 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 182.

vezirin eli ve eteği sık sık Mevlânâ Şems'e çarpıp onu rahatsız ediyor-
du. Onda basiret sahiplerini gözetme yoktu. Mevlânâ son derece kızdı
ve Şemseddin'in elini tutup semâdan çıkardı. Ulular, ne kadar yalvardı-
larsa da Mevlânâ'nın bu hareketine mâni olamadılar. Semâ durduktan
sonra Sultan'ın askerleri gelip hakaretle kendisini alıp götürdüler ve
derhal şehit ettiler.⁶⁴

Menkıbede Vezir, Şems'i rahatsız etmektedir. Erlerin sözünü dinleme-
yip terbiyesizlik edenlerin ise akıbetinin kötü olacağı vurgulanmaktadır.
Öyle de olmuştur. Vezir Nusretüddin öldürülmüştür. Zaten menâkıbnâme
türü bir eserde kendisi için övgüler yağdırılan ve menkıbeleri anlatılan
Şems gibi bir velinin bu şekilde öldürülmesi eserin yazılma gayesiyle
bağdaşmayacaktır.⁶⁵ Dolayısıyla iddia sahibinin kaynaktaki bilgiyi kendi
fikirleri doğrultusunda farklı bir anlam ifade edecek şekilde yorumladığı
anlaşılmaktadır.

Diğer bir örnekte ise Mevlânâ ile Konevî ihtilafı bağlamında Eflâkî'den
nakledilen bir alıntı, araştırmacının kurgusuyla yeni bir şekil almaktadır.
İlgili metin şöyledir:

Eflâkî'nin bildirdiğine göre Mevlânâ birgün Sadru'd-din'in yanına git-
mişti. Sadru'd-din'in yakın dostu ünlü tacir el-Hac Tacü'd-din-i Kâşi de
oradaydı. Bu Tacü'd-din-i Kaşı ile Mevlânâ arasında kırııcı bir münakaşa
cereyan etti. Mevlânâ kırgın ve üzgün olarak oradan ayrıldı. Bu olaydan
üç gün sonra birkaç rind (Mevlevî kabadayı) bu tacirin yolunu kesip onu
öldürdüler ve sonra bütün malını yağmaladılar (Menakıbü'l-arifin, I,
278-279). Açıkır ki, bu işi üç beş Mevlevî rind yapamaz. Moğollar veya
Moğol yanlısı yönetim Mevlânâ'ya karşı yapılan küstahlığı böyle ceza-
landırmışlardır. Bu demektir ki, bu zatın öldürülmesinde Mevlânâ'nın
parmağı vardır.⁶⁶

Menâkıbü'l-ârifin'e bakıldığında ise ihtilaf bir yana Konevî'nin Mevlânâ'ya
hürmet ettiğine dair anekdotlar yer aldığı görülmektedir.

Bir gün Mevlânâ hazretleri şeyhlerin şeyhi ve zamanın az yetiştirdi-
đi insanlardan olan muhaddislerin sultanı şeyh Sadreddin'i (Tanrı ona
rahmet etsin) görmeye gitmişti. Şeyh Sadreddin Mevlânâ'yı tam bir
ağırlama ile karşılayıp kendi seccadesi üzerine oturttu. Kendisi de onun
karşısında iki dizi üzerine edeple oturup murakabeye daldılar. Meğer,

64 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifin*, 2/133.

65 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 61.

66 Bayram, *Sadru'd-Din-i Konevî (Hayatı, Çevresi ve Eserleri)*, 91.

Şeyh Sadreddin'in hizmetinde bulunan ve birkaç defa Kabe'yi ziyaret eden dünyanın insanla şenelmış dörtte birinin şeyhlerinin sohbetine kavuşmuş olan bir derviş vardı. Ona Hâcî-i Kâşî derlerdi. Mevlânâ hazretlerinden "Fakirlik nedir?" diye sordu. Mevlânâ hiç cevap vermedi. Şeyh Sadreddin çok incindi. Derviş sualini üç defa tekrar etti. Mevlânâ yine hiçbir şey söylemedi ve hemen kalkıp yürüdü. Şeyh Sadreddin onu dış kapıya kadar uğurlayıp döndü ve son derece kızarak "Ey kemale ermemiş ihtiyar ve ey vakitsiz öten kuş! O sırada sual sorma ve konuşmanın yeri miydi ki terbiyesizlik ettin. Mevlânâ senin sualine doğru cevap verdi. Şimdi sen habersiz vaktine hazır ol, çünkü gayb âleminden darbe yedin." dedi. Kâşî: "Cevabı ne idi?" dedi. Şeyh: Fakir, Tanrı'yı bilince, dili tutulur (ağrılar). Yani tam derviş, velilerin huzurunda dille ve kalple hiçbir şey söylemez; çünkü fakirlik tamamlanınca o Tanrılaşır. Nitekim demiştir, "(Hakikati) görenlerin önünde söz söylemek hatadır. Çünkü o, bizim gaflet ve noksanımızın delilidir. Senin faydan görenin önünde susmaktır. Susunuz hitabı bunun için geldi." Üç gün sonra ayaktakımı (rindân) onu bağının yolunda giderken öldürdüler ve nesi var nesi yoksa alıp götürdüler.⁶⁷

Buradan anlaşıldığı kadarıyla Mevlânâ ile Kâşî arasında herhangi bir münakaşa bulunmamaktadır. Mevlânâ kızgın ve üzgün olarak oradan ayrılmış da değildir. Bilakis Şeyh Sadruddîn'in, Kâşî'nin sorusundan incindiği ve ona son derece kızdığı zikredilmektedir. Bu hâdiseden üç gün sonra Kâşî ayaktakımı bazı kimseler (rindân) tarafından öldürülmüştür. Fakat bu kimseler hakkında Eflâkî başka bilgi vermemiştir. Araştırmacı ise bu hâdiseden Mevlânâ'yı sorumlu tutmaktadır.⁶⁸

Bu örneklerde olduğu gibi araştırmada kaynak olarak gösterilen yerler kitaplarda mevcuttur. Fakat araya eklenen cümle ve yorumlarla metinler, içerisinde barındırmadıkları anlamları ihtiva eden birer kaynağa dönüşmektedir. Bu da uydurma bilgilerin kaynaklara ilavesi anlamına gelmektedir. Bunun için kaynakta bir bilginin genel hatlarıyla yer almasından ziyade detaylara da inilmesi önem arz etmektedir.

Konuyla ilgili Şems-i Tebrîzî'nin Çelebi Alaaddin'i tehdit ettiğine dair şu iddia da örnek verilebilir:

Alâü'd-din Çelebi zaman zaman babasının yanına gitme bahanesi ile Şemsle Kimya Hatun'un oturdukları hücrenin önünden geçiyor ve Kimya Hatun'a görünüyordu. Şems bundan rahatsız oluyordu. Bir defasında

67 Eflâkî, *Menâkıbü'l-ârifîn*, 1/297.

68 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 136.

Alâü'd-din Çelebi'nin önünü kesmiş ve “**Hey delikanlı bir daha buradan geçersen ayağını kırarım**” diyerek tehdit etmişti (Sipeh-salar, Menakib-i Hz. Hüdavendigâr, Terc. Mithat Bahari, İstanbul 1331, s.176; Sultan Veled, İbtida-nâme Tercümesi, Terc. A. Gölpinarlı, Ankara 1976, s.61-64. Ayrıca Karş. Mevlânâ Celâleddin, s.56-58).⁶⁹

Bu alıntıdaki “Hey delikanlı bir daha buradan geçersen ayağını kırarım.” ifadesi normal şartlarda parantez içerisinde kaynak olarak gösterilen Sipehsâlar veya Sultan Veled’in eserlerinden birinde geçmesi beklenmektedir. Bunlardan yalnızca Sipehsâlâr’ın eserinde bu konuya yer verilerek şöyle denilmektedir:

Mevlânâ Şemseddin (Tanrı onun zikrini yüceltsin) uzun bir süreden sonra Hüdavendigâr hazretlerinin yetiştirmesi olan Kimya adında bir kız ile evlenmek istedi. Hüdavendigâr hazretleri onun bu istediğini son derece bir memnuniyetle kabul etti. Onların bu arzusunu yerine getirdi. Kış olduğu için Hüdavendigâr hazretleri tabhanenin/misafirhanenin sofasında bir yer hazırlattı. Mevlânâ Şemseddin hazretleri orada gerdeğe girdi. O kış orasını kendisine oda edindi. Hüdavendigâr hazretlerinin ortanca oğlu olup, güzellik, hoşluk, ilim ve fazilette dünyanın nazenin kişilerinden sayılan Alaeddin Çelebi, her zaman baba ve annesinin elini öpmeye geliyor ve sofadan geçip hole gidiyordu. Mevlânâ Şemseddin’in velilik kıskançlığı harekete geliyordu. Nihayet bir süre geçti, bir gün nasihat yolu ile Alaeddin’e “**Ey gözümün nuru! Her ne kadar dış ve iç edeple süslenmiş isen de bundan böyle bu evde hesaplı gidip gelmen gerekir.**” dedi.⁷⁰

Bu alıntıdan da anlaşıldığı gibi “Hey delikanlı bir daha buradan geçersen ayağını kırarım.” ifadesinin tahrifata uğratılarak yorumlanıp aktarıldığı anlaşılmaktadır.⁷¹ Bu müdahaleyle metin, bağlamından kopartılıp iddia sahibinin kendi kurgusu doğrultusunda yeni bir anlam kazanmaktadır. Böylece metin Şems-i Tebrizî ile Çelebi Alaaddin arasında husumet olduğu önyargısını destekleyecek bir delile dönüşmektedir. Halbuki metnin orijinalinde Şems-i Tebrizî her ne kadar Çelebi Alaaddin’in tavrından hoşlanmasa da bunu saygı sınırları içerisinde gayet nazik bir dille ifade etmektedir.

69 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 176.

70 Feridun Sipehsâlâr, *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*, çev. Tahsin Yazıcı (İstanbul: Tercüman Yay., 1977), 130.

71 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 204.

2.3. Kaynakta Yer Almayan Cümlelerin İlave Edilmesi

Araştırmacılar bazen atıfta buldukları kaynakta yer almayan bazı cümleleri sanki varmış gibi aktarmaktadırlar. Bunun güzel bir örneği de Mevlânâ ile Konevî arasında bir ihtilaf olduğu kanaatini desteklemek için yapılan atıfta görülmektedir.

Molla Abdu'r-Rahman Camî de Mevlânâ ile Sadru'd-din arasında ta-savvufî meslek ve meşrep bakımından ayrılık bulunduğuna işaret et-mektedir. Bu konuda şu bilgiyi vermektedir: Bir defasında Kübreviyye Tarikatı'nın Anadolu'daki şeyhi olan Necmü'd-din-i Dâye ile Mevlânâ ve Sadru'd-din Konevî bir toplantıda bir araya geldiler. **Necmü'd-din-i Dâye onlara muhalif bir dini çizgide bulunuyordu.** Akşam namazı vak-ti olunca Necmü'd-din-i Dâye imam olarak namaza durdular. Daye her iki rek'atda da zamm-ı sure olarak 'Kâfirun' suresini okudu. Namazdan sonra Mevlânâ, Sadru'ddin'e latife yollu şöyle dedi: "Birinci rek'atta-ki "Kâfirun"u bana okudu, ikinci rek'attaki "Kâfirun"u sana okudu" (*Nafahatü'l-üns Tercümesi*, s. 491).

Alıntının kaynağı olan *Nefehâtü'l-üns*'e bakıldığında ise "Necmü'd-din-i Dâye onlara muhalif bir dini çizgide bulunuyordu." cümlesinin yer almadığı hemen fark edilmektedir.⁷² Araştırmacının atıfta bulunduğu bu cümleyi, metinde varmış gibi nakletmesi, kaynağı kendi görüşü doğrul-tusunda kurgulaması anlamına gelmektedir.

2.4. Tercüme ve Okuma Hatasından Kaynaklanan Uydurmalar

Bazen araştırmacının yetersizliği bazen de kasıtlı olarak müdahalesi neticesinde kaynaklarda yer almayan bilgiler, tercüme edilirken metinle-re eklenebilmekte yahut metinlerdeki ibareler çalışmanın hipotezi doğ-rultusunda yanlış olarak tercüme edilebilmektedir. Örneğin Konevî'nin *Miftâhü'l-gayb*'ında "Türkmenlerin cânibinde/tarafında" veya "tercü-manın coşkunluğunda" mânalarına gelebilecek bir ifadenin, "Türkmen Cenapları" şeklinde okunarak Evhadüddin Kirmânî'nin bu şekilde anıl-dığının ifade edildiği görülmektedir.⁷³ Gerek tercüme ve şerhlerinde ve-rilen mânalar göz önünde bulundurulduğunda gerekse dilbilgisi kuralları

72 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 133.

73 Bayram, *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, 43.

çerçevesinde bu ibarenin tekil olarak kullanılmasının uygun olmaması yapılan tercümenin hatalı olduğunu göstermektedir. Buradan ibareleri okumada yapılan hataların metinlerden yeni anlamların çıkarılmasına/uydurulmasına sebebiyet verdiği anlaşılmaktadır.⁷⁴ Bu hususa işaret etmeden kesin ifadelerle tercümelerin yapılması, okuyucuyu istenilen doğrultuda yönlendirmek olacaktır. Bunun için yapılan tercüme konusunda titiz davranılması ve gerektiğinde ibarenin anlamındaki ihtimallerden söz edilmesi bilimsel bir tavır olacaktır.

2.5. Uzun Bölümlere Yapılan Karşılıksız Atıflar

Akademik çalışmalarda yapılan atıfların sayfa numaraları verilerek tam olarak belirtilmesi esastır. Ne var ki bazı araştırmacılar kimi zaman eserlerin tamamına kimi zamansa onlarca sayfasına atıfta bulunmaktadır. Durum böyle olunca atıfların karşılığını bulmak okuyucu için güç bir hal almaktadır. Böyle yapılan atıfların karşılığının bulunmama ihtimali de araştırmacının çalışmasında bilimsel bir suistimal olabileceğini düşündürmektedir. Bunun güzel bir örneği de Mevlânâ'nın *Mesnevî*'yi Ahî Evran ve çevresiyle mücadele etmek için kaleme aldığı iddiası temellen-dirilirken sarf edilen şu sözlerdir:

Mevlânâ 'Mesnevî'sinin VI. cildinin başında (ilk 275 beyt) kendisine düşman olan bir çevrenin bulunduğunu ve kendisine karşı mücadele etmekte olduklarını ve kendisinin de bu muhalifleriyle mücadele etmek amacıyla bu 'Mesnevî'yi kaleme aldığı ve bu Mesnevî ile onlarla mücadele ettiğini sonunda bu düşman ve rakiplerini yendiğini, zelil olup yok olduklarını uzun uzun anlatmakta ve bu yüzden bu VI. Cild ile 'Mesnevî'yi tamamlamış olacağını söylediği halde bugüne kadar 'Mesnevî' üzerinde çalışanlar, onu şerh ve tercüme edenler Mevlânâ'yı eserlerini ve çevresindekileri araştırmayı kendilerine meslek edinenler, Mevlânâ'nın sözünü ettiği düşmanlarının kimler olduğu üzerinde hemen hiç durmamış ve düşünmemişlerdir.⁷⁵

Bu bölümde buraya kadar sunduğumuz belge ve bilgilerden açıkça anlaşılmaktadır ki, Mevlânâ'nın 'Mesnevî'si Ahi Evren Hace Nasîrü'd-din Mahmud ve çevresindekilerle ve bu çevrenin sahip olduğu dinî-tasavvufi ve

74 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 48.

75 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 104.

siyasî zihniyetle mücadele üzerine kurulmuştur. Kendisi de Mesnevî'sinin VI. Cildinin ilk 273 beytinde bunu ifade etmektedir.⁷⁶

Her iki alıntıda da *Mesnevî*'nin 270 küsür beytine atıf yapıldığı görülmektedir. Ne var ki Mevlânâ'nın eserindeki bu 275 beyit incelendiğinde iddia edildiği gibi bir mücadelenin izlerine rastlanamamaktadır. Araştırmacının böyle bir iddiayı ispat etmek için somut birkaç beyite işaret etmesi kâfi gelecektir.⁷⁷ Fakat böyle bir delil bulunamadığından olmalı ki onlarca sayfayı içeren bir atfın verilmesi tercih edilmiştir. Bunun okuyucuyu yanıltmaya yönelik bir uygulama olması muhtemeldir.

2.6. Tarih ve Bağlam İtibariyle Uydurma Olması Kuvvetle Muhtemel Bir Menkıbeye Kaynak Göstermek

Menâkıbnâme türü eserler umumiyetle belirli tasavvuf büyüklerini övmek ve onların kerametlerini kayda geçerek büyüklüklerini ifade etmek gayesiyle yazılan eserlerdir. Bu eserlerde gerçek hâdiselerden bahsedildiği gibi övgü içeren kurgulamalar da yer alabilmektedir. Bundan dolayı menâkıbnâme türü eserlere ihtiyatla yaklaşmak esastır. Ne var ki bazı araştırmacılar bu eserlerdeki menkıbeleri, bazen uydurma olduğu gerekçesiyle görmezden gelirken bazı zamanlar ise kendi görüş ve düşüncelerini ispat gayesiyle kendi amaçlarına hizmet ettiği için rahatlıkla kullanabilmektedir. Zira anlatılan bazı menkıbelerin gerek tarih gerekse bağlam itibariyle gerçekleşmiş olması imkân dahilinde gözükmemektedir. Üstelik menkıbelerin ilgili tasavvuf büyüğünü övmek şöyle dursun dinî ve ahlâkî değerlere aykırı fiilleri işlerken tavsif etmesi o menkıbenin esere sonradan iliştilerilebilmiş olduğunu akıllara getirmektedir. Bunun örneklerinden birisi de *Menâkıb-ı Şeyh Evhadüddîn-i Kirmânî*'de Şeyh Ali el-Harîrî ve oğlu Hasan'ın livata fiilini nasıl işlediğinin alenen anlatıldığı bir menkıbedir.⁷⁸ Bu menkıbe delil gösterilerek şöyle bir iddiada bulunmaktadır:

Menâkıb-i Şeyh Evhadü'd-dîn-i Kirmanî'de (s. 263-264) anlatılanlar Ali Harîrî'nin ve çevresindekilerin bu livata fi'ni ne kadar ileri düzeyde uyguladıklarını ve yaygın hale getirdiklerini göstermektedir. *Teşviku'l-ervah*

⁷⁶ Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 144.

⁷⁷ Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 156.

⁷⁸ Bayram, *Şeyh Evhadü'd-dîn Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*, 310.

adlı eserin sahibi Kahta Kadısı İbnü's-Serrac da Şeyh Ali Harîrî ve oğlu Salih Hasan'ın livata fi'lini işlediklerini anlatmaktadır.⁷⁹

Alıntıdan da anlaşıldığı gibi bir menkıbe üzerine bina edilen Ali el-Harîrî'nin livata fiilini yaygın hale getirdiği iddiası birkaç açıdan gerçeklerle örtüşmemektedir. Öncelikle menkıbede anlatıldığına göre hâdise Mısır'da geçmektedir. Ne var ki Ali el-Harîrî ile ilgili kaynaklarda onun Mısır'a gittiğinden hiç söz edilmemektedir. Üstelik Ali el-Harîrî'nin hal ve keramet sahibi büyük bir sūfî olduğu biyografisini ele alan eserlerde ifade edilmektedir. Dolayısıyla hakkında övgüyle bahsedilen bir kimse- nin toplum tarafından kabul görmeyen bir fiili yaygınlaştırmakla itham edilmesi vakiya uygun değildir. Ayrıca bu hâdise, temel gayesi belirli şahıslardan övgüyle bahsetmek olan menkıbe formatına da uygun değildir. Bu menkıbenin tek başına Ali el-Harîrî'nin bu fiili adet haline getirdiğini söylemek için yeterli olmadığı açıktır. Öte yandan kaynak gösterilen İbn Serrâc'ın *Teřviku'l-ervah*'ı tarandığında da böyle bir bilginin yer almadığı anlaşılmaktadır.⁸⁰ Bu durum, iddia sahibinin yargısını desteklemek için okuyucuyu yanılttığı anlamına gelmektedir. Bir tasavvuf büyüğü hakkında böyle bir ithamda bulunmak için daha sağlam delillere ihtiyaç duyulduğu açıktır. Ne var ki menkıbeler, başka kaynak bulunmadığında araştırmacıların ideolojileri doğrultusunda rahatlıkla kullanabildikleri materyaller haline dönüşebilmektedir. Çođu zaman uydurma oldukları gerekçesiyle reddedilirken kimi zaman da böylece temel bir argüman olarak kullanılması, araştırmacıların yaklaşımlarının problemlili ve tutarsızlıkla malul olduğunu göstermektedir.

2.7. Kişisel Tahminleri Bilimsel Bir Veri Gibi Sunma

Araştırmalarda yer alması gereken tarihi bilgiler, kişisel kanaat ve yargılardan bağımsız tarih kaynaklarıyla günümüze ulaşmış nakillerden ibarettir. Bunların dışında şahsî tahmin ve yorumların tarihi bir veri olarak aktarılması, üstelik bunların tarih kitaplarında geçiyor gibi sunulması bilimsel etiğe aykırı bir durumdur. *Tahrîf ve Tashih*'ten anlaşıldığı kadarıyla aşağıdaki küçük alıntıda yer alan pek çok bilginin tarihsel gerçekliklerle

79 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 187.

80 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 225-226.

örtüşmediği, araştırmacının kendi tahminlerinin bilimsel bir dayanağı varmış gibi aktarıldığı görülmektedir.

Şems'in Konya'dan ayrılınca Şam'a gitmesi çok anlamlıdır. **Hiç şüphesiz** o Şam'da ünlü Hulûliyyeci Kalenderi Şeyhi **Cemalü'd-din-i Savî'nin** (632/1234) **talebeleri ile ilişki** içindeydi. **Şems'in ölümünden sonra Mevlânâ'nın Şam'a iki defa seyahate çıkması** (Veled-nâme, s. 57-63) da gene bu çevrelerle ilişkiyi sürdürme maksadına yönelik olmalıdır. Mevlânâ bu **Şam seyahatleri esnasında** Hulûl Felsefesi'nin en tanınmış temsilcisi, **Şeyh Cemalü'd-din-i Savî'nin talebesi Şeyh Ali Harîrî (680/1281) ile tanışmış olmalıdır.**⁸¹

Bu alıntıda atıfta bulunulan tek kaynak *Veled-nâme*'dir. Fakat orada yalnızca Mevlânâ'nın Şems-i Tebrîzî'yi aramak gayesiyle Dımaşk'a gittiği ifade edilmektedir. Cemaleddin es-Sâvî'nin talebeleri ile ilişkisine dair herhangi bir bilgi ilgili kaynakta yer almamaktadır. Diğer bilgiler ise araştırmacının tahmininden öteye gitmemektedir. Söz gelimi Şems-i Tebrîzî ve Ali el-Harîrî'nin Cemaleddin es-Sâvî'nin talebesi olması gerçeklerle örtüşmemektedir.⁸² Şu durumda araştırmacının şahsî kanaatlerini araya iliştiirdiği bazı dipnotlarla desteklemiş gibi göstererek okuyucuyu yanılttığı anlaşılmaktadır.

2.8. Kimliği Belirsiz İsimlere Mesnedsiz Yakıştırmalarda Bulunma

Tarih kaynaklarında şahıs isimleri bazen meşhur olması, bazen de öncesinde atıfta bulunulmuş olması dolayısıyla nitelemeye ihtiyaç duyulmadan verilmektedir. Her ne kadar bazı isimlerin kim olduğu herkes tarafından anlaşılrsa da bazı durumlarda kimliğin doğru tespiti ancak kapsamlı bir araştırma yaptıktan sonra mümkün olabilmektedir. Ne var ki bazı araştırmacıların bu kapalı isimleri kendi kurgularını destekleyecek tarzda herhangi bir delile dayanmadan şahsî yakıştırmalarla belirleme eğiliminde oldukları görülmektedir. Urmevî'nin *Letâîfü'l-hikme*'sinde geçen "Vâsıtî" nisbeli ve kimliği belirgin olmayan şahsın bir gerekçe öne sürülmeksizin Cemâleddin el-Vâsıtî olarak tanımlanması bunun bir örneğidir. Aslında bu nisbenin geçtiği metnin öncesi ve sonrasına bakıldığında

81 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 187.

82 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 229.

ilgili şahsın kimliği hakkında fikir yürütmek mümkün olmaktadır. Nitekim aynı sayfadaki bilgiler gözden geçirildiğinde Vâsıtî'nin sözünün bir hadis, bir sahabe sözü, bir tabiînin sözü ve Hallâc-ı Mansûr'un sözüyle beraber zikredildiği görülmektedir. Buradan Vâsıtî'nin de ilk asırlarda yaşamış bir kimse olduğu tahmin edilebilmektedir. Cemâleddin el-Vâsıtî ise 7./14. asırda yaşamıştır. Diğerlerine nispetle asırlar sonra yaşamış bir şahsın sözü aktarılırken onu niteleyici bir kayıt düşölmesi beklenirdi. Ne var ki aynı dönemde yaşamış ve herkes tarafından kolaylıkla bilinebilir bir şahıs olduğu düşüncesiyle olmalı ki böyle bir nitelemeye ihtiyaç duyulmamıştır. şu durumda şahsı tam olarak tespit edebilmek için benzer konuları ele alan eserlere müracaat edilmesi uygun olacaktır. Nitekim Zebîdî'nin *İhyâ şerhi olan İthâfü's-sâde*'de onun Ebû Bekr el-Vâsıtî (ö. 321/933) olduğu açıkça anlaşılmaktadır.⁸³ Buradan ismi konusunda tereddüt edilen kişiler üzerinde detaylı araştırma yapmadan sırf araştırmacının kanaatlerini desteklediği için mesnedsiz bir şekilde yakıştırma yapmanın okuyucuyu yanıltıcı bir davranış olduğu anlaşılmaktadır.

2.9. Bir Eseri Farklı Müelliflere Atfetme

Tarih boyunca yazmalar halinde telif edilen eserler, üzerlerinde net bir şekilde müellifi zikredilmediği için farklı şahıslara nispet edilebilmiştir. Günümüze ulaşan pek çok yazmanın da bu şekilde müellifi tam olarak tespit edilememektedir. Bundan dolayı araştırmacılar çeşitli karinelerle bunların hangi ilim adamına ait olduğunu belirlemeye çalışmaktadır. Ne var ki her zaman için doğru tespitlerin yapıldığını söylemek güçtür. Ahî Evran'a nispet edilen eserlerde de aynı durum söz konusudur. Ahî Evran'a yirmi beş kadar eser nispet edilmiştir. Fakat bunların hiçbirinin ona aidiyeti kesin olarak ispatlanmış değildir.

Eserlerin Ahî Evran'a ait zannedilmesinin sebeplerinin başında aynı mecmua içerisinde yer alan üç eserin Ahî Evran'a nispet edilmesi gelmektedir. Ne var ki bir müstensih tarafından çeşitli sebeplerle birkaç eserin bir mecmua içerisine alınması, bu eserlerin tamamının aynı müellife ait olduğu anlamına gelmemektedir. Zira bilinçli olarak farkı müelliflere ait eserlerin aynı mecmualarda bir araya getirildiğine dair pek çok örnek

83 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 363.

bulunmaktadır. Dolayısıyla sırf bu gerekçeyle üç eserin de aynı şahsa ait olduğunu iddia etmek tutarlı gözükmemektedir. Bunun yanında farklı eserlerin Ahî Evran'a nispet edilmesinde diğer bir etken de Ahî Evran'ın Nâsiruddîn Mahmûd olan isminin Nasruddin, Nâsiruddin ve Nasiruddin kelimeleriyle yazılabileceği, bunların hepsinin aynı anlama geldiği ön kabulüdür.⁸⁴ Bununla hareket edince isim benzerliği dolayısıyla bazı kitapların Ahî Evren'e atfedilmesi gayet tabiidir. Fakat bu yaklaşımın da bir dayanağı bulunmamaktadır.⁸⁵

Öte yandan bir eserin ithaf edildiği kişiden hareketle müellifinin kim olduğuna dair fikir yürütmek de araştırmacıları bazen yanlış kanaatlere götürebilmektedir. *el-Menâhicü's-seyfiyye* eserinin Ahî Evran'a nispet edilmesi, mukaddimesinde eserin ithaf edildiği ifade edilen Emîr Tuğrul'un, onun döneminde yaşayan Kırşehir Emîri Seyfüddîn Tuğrul olduğu kanaatiyle desteklenmektedir.⁸⁶ Bu gibi tespitler doğru yapıldığında araştırmacının yanlış sonuçlara ulaşması kaçınılmaz olmaktadır. Nitekim Emir Tuğrul'un kim olabileceğine dair yapılacak bir araştırma aynı dönemde yaşamış beşten fazla isim tespit edilebilmekte fakat hiçbirisiyle *el-Menâhicü's-seyfiyye* arasında bir irtibat kurulamamaktadır. Dolayısıyla bu isimden yola çıkarak eseri Ahî Evran'a nispet etmek isabetli görülmemektedir.⁸⁷

Bazen de yazma eserlerin zahriyesinde yer alan ismin net olarak okunamaması dolayısıyla eserin müellifi tam olarak tespit edilememektedir. Söz gelimi *Metâli'ü'l-îmân* isimli eserin başındaki isim "Şeyh Nâsiru'l-Milleti ve'd-Dîn" yahut "Şeyhunâ Sadru'l-Milleti ve'd-Dîn" şeklinde okunabilmektedir. Burada "Şeyh Nâsiru'l-Milleti ve'd-Dîn" yazdığı kanaatiyle eserin hemen Ahî Evran'a nispet edildiği görülmektedir.⁸⁸ Metin içeri-sindeki yazım şekilleri karşılaştırıldığında ise doğru okunuşun "Şeyhunâ Sadru'l-Milleti ve'd-Dîn" olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla eserin Konevî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir.⁸⁹

84 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 45, 275.

85 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 242.

86 Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*, 88.

87 Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 229.

88 Ahi Evran, *İmanın Boyutları (Metâli'ü'l-Îmân)*, çev. Mikail Bayram (İstanbul: Nüve Yay., 2008), 44.

89 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 229.

Aynı düşünce yapısına sahip, benzer konuların anlatıldığı, birbirine yakın konu başlıklarının kullanıldığı, ayet, hadis ve şiiirlerle istişhadda yakın bir üslûbun kullanıldığı eserler de bazı araştırmacılar tarafından aynı müellife atfedilebilmektedir. Dil ve üslûp özellikleri birbirine yakın olan eserlerin büyük oranda aynı müellife ait olması muhtemel olsa da eserin içerisinde açıkça ifade edilmediği müddetçe hiçbir zaman kesinlik arz etmeyeceği unutulmamalıdır. Bu durumdaki eserleri “Bu üç eser dil, üslup, tertip ve konu bakımından birbirlerine o kadar benziyorlar ki, bir okuyuşta bu benzerliği fark etmemek imkânsızdır. Özellikle dil ve üslupları bu üç eserin bir kalemden çıktığını şüpheye mahal kalmayacak şekilde ve gayet açık olarak göstermektedir.”⁹⁰ şeklinde tanımlamak yerine yeni belge ve bulguların ortaya çıkma ihtimali düşünülerek kesin yargılardan kaçınmak daha doğru bir tavır olacaktır. Bu gibi durumlarda ihtimal içeren ifadeler kullanarak kanaatleri ibraz etmek bilimsel dile daha uygundur.⁹¹

Eserlerin müellifleri belirlenirken daha önce tespit edilmiş eser isimlerinin olduğu listeler de bazen araştırmacıları yanıltabilmektedir. Nitekim günümüze kadar muhtelif kaynaklarda müelliflere ait eserler listeler halinde tespit edilmeye çalışılmıştır. Ne var ki literatürde bir müellife ait gösterilen kitap listeleri mutlak olmayıp eksikleri barındırabilmekte, bunlar da zamanla ortaya çıkabilmektedir. Bu durumun bazen araştırmacıları yanlış kanaatlere sevk ettiği de görülmektedir. Söz gelimi literatürde Sirâcuddîn el-Urmevî'nin (ö. 682/1284) bu isimde bir eseri bulunmadığı da gerekçe gösterilerek⁹² *Letâifü'l-hikme* adlı eser Ahî Evran'a nispet edilmektedir. Ne var ki eserin Urmevî'ye ait olması kuvvetle muhtemeldir.⁹³ Bunun için günümüze ulaşmayan literatür olabileceği düşüncesi daima göz önünde bulundurulmalı ve kesin yargılardan kaçınılmalıdır.

Netice itibariyle bir tasavvuf büyüğüne, kendisine ait olmayan eserleri nispet etmek, onun düşünce dünyasını yanlış anlamaya ve kendisine ait olmayan fikirleri ona nispet etmeye yol açacağı için eserlerin müelliflerinin doğru tespiti akademik çalışmalarda üzerinde önemle durulması gereken bir mevzudur. Bu tespitler titizlikle yerine getirilmediğinde tasavvuf büyükleri hakkında farklı mutasavvıf profillerinin çizilmesi kaçınılmaz

90 Bayram, *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*, 95.

91 Eserlerin Ahî Evran'a ait olmadığınn delilleri için bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 237-332.

92 Bayram, *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*, 90.

93 bk. Kaplan, *Tahrif ve Tashih*, 553.

olacaktır. Bu durum yapılacak çalışmaların ne denli ciddi olması gerektiğini gözler önüne sermektedir.

Sonuç

Bilimsel suistimaller diğer disiplinlerde olduğu gibi tasavvuf tarihi alanında da görülen etik dışı faaliyetlerdir. Dikkatsiz ve özensiz araştırmaların yanında çarpıtma ve uydurma örnekleri, tasavvuf tarihi ve mutasavvıflar hakkında verilen yargıların ihtiyatla karşılanması gerektiğini göstermektedir. Yapılan çarpıtma ve uydurma işlemlerinin sebeplerinin başında araştırmacıların eğitim eksikliği ve alana yeterince vakıf olmaması gelmektedir. Kaynaktaki bilginin aktarımında tecrübesizliğin de etkisiyle birtakım hataların yapılması, araştırmaların neticelerini doğrudan etkileyebilmektedir. Bunun yanında zaman kaygısı ve ekonomik beklentiler gibi sebeplerle araştırmaların alelacele dikkatsiz, disiplinsiz ve özensiz yapılması; bu kapsamda kaynaklardaki bilgiler üzerinde yeterince tefekkür edilmemesi dolayısıyla hatalı atıf ve çıkarımların kaçınılmaz hale geldiği anlaşılmaktadır. Öte yandan araştırmacının gerçek niyetinin tespit edilmesi mümkün olmasa da itibar kazanma hırsı, muhalefet ederek meşhur olma kaygısı ve ideolojik kaygılarla toplumda karşılık bulmuş büyük şahsiyetleri itibarsızlaştırma çabası gibi etmenlerin araştırmacıyı metinleri çarpıtmaya veya kaynaklarda olmayan pek çok bilgiyi varmış gibi sunulmaya sevk etmiş olabileceği düşünülebilir.

Tespit edilen çarpıtma ve uydurmalar göz önünde bulundurulduğunda bilimsel çalışmaların gerçeklere uygun olması için her şeyden önce objektiflik ve bilimsel dürüstlüğün temel ilke olması gerektiği anlaşılmaktadır. Dürüstlükten uzaklaşıldığında ise metinlerin bilerek tahrif edilmesi söz konusudur. Zira çalışmada örnekleri verilen tahriflerin büyük bir kısmının sehven yapılmış olduğu düşünülebilirse de en azından bir kısmı için bunu söylemek mümkün gözükmemektedir. Gerek metinlerin anlamı gerekse yorumu itibarıyla yapılan çarpıtma ve uydurmalar, kaynakların araştırmacının varmak istediği sonuç ve yargıları destekleyecek tarzda kullanıldığını gözler önüne sermektedir. Böylece sehven veya kasıtlı olarak yapılan tahriflerle bir taraftan bilim dünyası yanıltılırken diğer taraftan da toplumun saygı duyduğu Mevlânâ, Şems-i Tebrîzî, Ahî Evran ve Sadreddin Konevî gibi kanaat önderleri hakkında toplumun hatalı

bir bakış açısı kazanmasına sebebiyet verilmektedir. Üstelik bu bilimsel yanılmayı yapan kimselerin, ortaya koydukları çalışmalarla sahasında uzman ve otorite olarak tanınmış olması, yapılan etik dışı davranışların etkisini katbekat artırmaktadır. Buradan ilim dünyasında ne kadar şöhret elde ederse etsin kimseye sonsuz güven beslenmemesi gerektiği ve bilerek ya da bilmeyerek her araştırmanın hatalı çıkarımlar yapabileceği düşüncesiyle araştırmalarda varılan sonuçları ihtiyatla karşılamının bilimselliğın bir gereği olduğu anlaşılmaktadır.

Çıkar Çatışması	Yazarlar çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.
Conflict of Interest	The authors declared that there is no conflict of interest.
Finansal Destek	Yazarlar bu çalışma için finansal destek almadıklarını beyan etmiştir.
Grant Support	The authors declared that this study has received no financial support.
Çalışmanın Tasarlanması Design of Study	MEE (%90), HK (%10)
Veri Toplanması Data Acquisition	MEE (%10), HK (%90)
Veri Analizi Data Analysis	MEE (%50), HK (%50)
Makalenin Yazımı Writing up	MEE (%90), HK (%10)
Makale Gönderimi ve Revizyonu Submission and Revision	MEE (%90), HK (%10)

Kaynakça

- Ahi Evran. *İmanın Boyutları (Metâli' u'l-Îmân)*. çev. Mikail Bayram. İstanbul: Nüve Yay., 2008.
- Aksarâyi, Kerimüddin Mahmud. *Müsâmeretü'l-ahbâr ve müsâyeretü'l-ahyâr*. Ankara, 1944.
- Bayram, Mikail. *Ahi Evren-Mevlânâ Mücadelesi*. Konya: Nüve Kültür Merkezi Yay., 2012.
- Bayram, Mikail. *Hâce Nasîrü'd-dîn-i Tûsî'nin İntihalciliği ve Ahi Evren Hâce Nasîrü'd-dîn ile İlgisi*. Konya: Çizgi Kitabevi Yay., 2016.
- Bayram, Mikail. *Sadrü'd-Din-i Konevî (Hayatı, Çevresi ve Eserleri)*. İstanbul: Hikmetevi Yay, 2012.
- Bayram, Mikail. *Şeyh Evhadü'd-din Hâmid el-Kirmânî ve Menâkıb-Nâmesi*. İstanbul: Nüve Kültür Merkezi Yay., 2008.
- Bayram, Mikail. *Tarihin Işığında Nasreddin Hoca ve Ahi Evren*. İstanbul: Bayrak Matbaası, 2001.
- Bayram, Mikail. *Tasavvufî Düşüncenin Esasları (Ahi Evren)*. Ankara: TDV Yay., 1995.
- Cebecioğlu, Ethem. "Alandışı/Layman'lerin Tasavvufu Anlayamamalarının Bazı Nedenleri". *İslam Aylık Mecmua* 163 (1997), 32-34.
- Çağrı, Mustafa. "Sirâceddin el-Urmevî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 37/262-264. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.
- Department of Health and Human Services (Public Health Service DHHS). "Responsibilities of Awardee and Applicant Institutions for Dealing With and Reporting Possible Misconduct in Science". *Federal Register* 54/151 (08 Ağustos 1989), 32447. Erişim 22 Kasım 2022. <https://www.govinfo.gov/content/pkg/FR-1989-08-08/pdf/FR-1989-08-08.pdf>.
- Eflâkî, Ahmed. *Menâkıbü'l-ârifîn (Âriflerin Menkıbeleri)*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Hürriyet Yay., 1973.
- Ertekin, Cumhuriyet vd. *Bilimsel Araştırmalarda Etik ve Sorunları*. Ankara: Türkiye Bilimler Akademisi Yay., 2002.
- Güngör, Özcan - Yaraloğlu, Yusuf. "Araştırma Sürecinde Bilimsel Etiğin Önemi ve Etik Dışı Davranışlar". *Bilimsel Araştırma Süreçleri Yöntem, Teknik ve Etiğe Giriş*. ed. Özcan Güngör. 301-315. Ankara: Grafiker Yay., 2018.
- Hücvîrî, Ebü'l-Hasen. *Keşfu'l-mahcûb (Hakikat Bilgisi)*. çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh, 2010.
- İmamoğlu, Muhammed. *İhyâ mı İmhâ mı? Tasavvufa Müslümanca Bir Bakış*. Ankara: İtisam Yay., 2017.
- Kansu, Emin - Ruacan, Şevket. "Bilimsel Yanıltmanın Günümüzdeki Durumu: Türleri, Nedenleri, Önlenmesi ve Cezalandırılması". *Türk Kardiyoloji Derneği Araştırmaları* 30 (2002), 763-767.
- Kaplan, Hayri. *Tahrif ve Tashih 13. Yüzyıl Anadolu Türk - İslâm Düşüncesi Üzerine İncelemeler*. Ankara: Ankara Kalem Neşriyat, 2021.
- Kayar, Ragıp. "Tıbbi Yayın Ahlakı ve Kötüye Kullanımı". *İzmir Tepecik Eğitim ve Araştırma Hastanesi Dergisi* 6/2 (1996), 221-225.
- Konuk, Ahmed Avni. *Mesnevî-i Şerîf Şerhi*. ed. Mustafa Tahralı. İstanbul: Kitabevi Yay., 2005.
- Kuşeyrî, Ebü'l-Kâsım Zeynülsîlâm Abdülkerim b. Hevâzin. *er-Risâletü'l-Kuşeyriyye*. thk. Halil el-Mansûr. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1422.
- Merdin, Saadetin. *İslâm'ın Pavlusları - I - Felsefî Tasavvuf*. Ankara: Araştırma Yay., 2015.
- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Fihî Mâ Fih*. çev. Cemal Aydın. İstanbul: Sufi Kitap Yay., 2020.

- Mevlânâ, Celâleddîn-i Rûmî. *Mesnevî-i Ma'nevî*. çev. Derya Örs - Hicabi Kırlangıç. İstanbul: T.C. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2015.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn en-Nisâbü'rî. "Sahih". *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadisî's-Şerîfî içerisinde)*. thk. Sâlih b. Abdülazîz. 673-1202. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- Öztürk, Yaşar Nuri. "Hallâcî Tasavvuf Geleneğinin İblis Anlayışı". *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi / Darulfunun İlahiyat* 5 (2002), 1-15.
- Sipehsâlâr, Ferîdun. *Risâle (Mevlânâ ve Etrafındakiler)*. çev. Tahsin Yazıcı. İstanbul: Tercüman Yay., 1977.
- Taberânî, Ebû'l-Kasım. *el-Mu'cemü'l-kebir*. thk. Hamdi b. Abdülmecîd es-Selefi. 1-25 Cilt. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, ts.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ b. Sevre es-Sülemî. "el-Câmi". *el-Kütübü's-Sitte (Mevsûatü'l-Hadisî's-Şerîfî içerisinde)*. thk. Sâlih b. Abdülazîz. 1629-2061. Riyad: Dâru's-Selâm, 2000.
- Vurucu, İkbâl. "Bilimsel Araştırma-Yayın Etiğî ve Akademik Teşvik". *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi* 8/23 (15 Ağustos 2019), 247-295.
- "Üniversitelerarası Kurul Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğî Yönergesi". 20 Ocak 2021. <https://www.uak.gov.tr/Documents/mevzuat/2021/%C3%9CN%C4%B0VERS%C4%B0TELERARASI%20KURUL%20B%C4%B0L%C4%B0MSEL%20ARA%C5%9ETIRMA%20VE%20YAYIN%20ET%C4%B0C4%9EC4%B0%20Y%C3%96NERGES%C4%B0-29012021.pdf>
- "Yükseköğretim Kurumları Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiğî Yönergesi". Erişim 04 Mayıs 2022. <https://www.yok.gov.tr/Sayfalar/Kurumsal/mevzuat/bilimsel-arastirma-ve-etik-yonetmeligi.aspx>

